

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
IZGLĪTĪBAS ZINĀTŅU NODAĻA

BĒRNU
ĀRPUSĢIMENES APRŪPES IESTĀŽU
ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ

MAĢISTRA DARBS

Darba autore: Elīna Znotiņa

Stud. apl. ez06040

Darba vadītājs: prof. Andrejs Geske

RĪGA, 2011

Saturs

Lietotie termini	3
Anotācija	4
Annotation	5
Ievads	6
1. Bērnu aprūpes iestādes	8
1.1. Bērnu aprūpes iestādes Latvijā	9
1.2. Labklājības ministrija un bērnu aprūpes iestādes	15
1.3. Bērnu aprūpes iestāžu pamatprincipi	17
1.4. Anglijas pieredze bērnu ārpusģimenes aprūpē	23
2. Latvijas aprūpes iestāžu statistika un problēmas	27
2.1 bērnu aprūpes iestāžu statistika.....	27
2.2 bērnu aprūpes iestāžu tiesiskās problēmas.....	30
3. Bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestāžu attīstības iespējas Latvijā	33
Secinājumi	51
Ieteikumi	52
Izmantotā literatūra un avoti	56
<i>PielikumsNr. 1</i>	62
<i>PielikumsNr. 2</i>	65

Lietotie termini

1. **Bārenis** — bērns, kura vecāki ir miruši vai likumā noteiktajā kārtībā atzīti par mirušiem;
2. **Bez vecāku gādības palicis bērns** — bērns, kura vecāki nav zināmi, ir pazuduši vai ilgstošas slimības dēļ nespēj realizēt aizgādību vai kura vecākiem atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības;
3. **Audzūģimene** — ģimene vai persona, kas nodrošina aprūpi bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, līdz brīdim, kad bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bērnu aprūpes iestādē;
4. **Ārpusģimenes aprūpe** — aprūpe, kas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem tiek nodrošināta pie aizbildņa, audzūģimenē, bērnu aprūpes iestādē;
5. **Bērnu aprūpes iestāde** — iestāde, kurā tiek nodrošināta sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī bērniem, kuriem nepieciešama sociālā rehabilitācija vai īpaša aprūpe veselības stāvokļa dēļ;
6. **Viesģimene** — laulātie vai persona, kas uz laiku uzņem savā dzīvesvietā bērnu aprūpes iestādē ievietotu bērnu vai bērnu aprūpes iestādē kontaktējas ar tur ievietotu bērnu.

Bērnu tiesību aizsardzības likums

7. **Optimāls** - Tāds, kas attiecīgajos apstākļos ir vislabākais, visizdevīgākais, visatbilstošākais, visefektīvākais.

Tildes datorvārdnīca, 2007.

8. **Pieņemts bērns** – Bērns, kurš nav personas bioloģiskais bērns, bet ir pieņemts audzināšanai kā savs. Adoptēts, aizbildniecībā vai kā citādi uz laiku pieņemts kā savējais...

Darba autores skaidrojums

Anotācija

Pēdējo gadu laikā strauji pieaug pamesto un atstāto bērnu skaits. Dzimstība samazinās. Mūsu bērni tiek adoptēti uz ārzemēm. Un tie ir mūsu bērni – Latvijas nākotne. Darba autore šajā darbā izpēta normatīvos dokumentus un pieejamo literatūru, kā arī veic pētījumu. Lai izpētītu sabiedrības viedokli par bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, un adopciju. Kā arī, izdarītu secinājumus un piedāvātu iespējas bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu attīstībai Latvijā.

Darbā izmantotās metodes: teorētiskās literatūras analīze un aptaujas. Pētījuma bāze ir 100 Latvijas Valsts iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem.

Atslēgas vārdi: bērni, bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādes, attīstības iespējas Latvijā, adopcija, aizbildniecība, sociālais darbs.

Annotation

In recent years, number of orphans and abandoned children are rapidly growing. Birth rate is decreasing. Our children are adopted abroad. And they are our children - the future of Latvian nation. The author in this work examine the normative documents and the available literature, as well as carrying out a study to explore public opinion about children left without parental care and adoptions to draw conclusions and offer opportunities for child care authorities in the development of Latvia.

Work methods: theoretical analysis and literature survey. The study base of 100 Latvian State residents aged 18 years.

Keywords: children, child care institutions, Latvian development, adoption, guardianship, social work.

Ievads

Jau vairākus gadus sabiedrību ik dienas šokē iedzīvotāju skaita izmaiņas. Teju katram ir kāds radnieks, draugs, paziņa, kas izbraucis no valsts. Statistika par to, cik cilvēku aizbrauc no valsts, lai „meklētu laimi citur” ir biedējoša – Latvijas statistikas globālā tīmekļa vietne informē, ka šie skaitļi aizvien pieaug. (31) 2009. gada sākumā tie bija 354 cilvēki mēnesī, bet 2011. gada pirmajā pusgadā tie ir apm. 1300 cilvēku mēnesī. Nav noslēpums, ka liela daļa cilvēku aizbrauc materiālās nestabilitātes dēļ. Bezdarbs saglabājas un dzimstība samazinās. Sabiedrības mēdījos izskan ziņas, ka šī situācija būtiski veicina bērnu pamešanu, atstāšanu neparedzamās vietās, sakropļošanu, nosīšanu līdz nāvei vai medicīniskās palīdzības nesniegšanu. Tāds ir publiski zināmais dažu Latvijas bērnu liktenis, bet ir arī daudz vairāk stāstu, kuri netiek atklāti. Visiem ir zināms, ka ir bērnu tiesības, par ko atbild bērnu aizsardzības likums, kas diemžēl bieži vien netiek dzīvī ievērots. Tieši tāpēc autore uzskata, ka sabiedrībā būtiski palielinās maģistra darba temata „Bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu attīstības iespējas Latvijā” aktualitāte. Bērnu tiesību aizsardzību likums apgalvo, ka katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību, un nosaka, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi un nedrīkst viņu fiziski mocīt, sodīt un aizskart viņa godu un cieņu. (8) Kā arī likums definē, ka bērnu aprūpes iestāde ir iestāde, kurā tiek nodrošināta sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī bērniem, kuriem nepieciešama sociālā rehabilitācija vai īpaša aprūpe veselības stāvokļa dēļ, ko reglamentē Civillikums, Bērnu tiesību aizsardzības likums un citi normatīvie dokumenti. Autorei šī tēma ir pilnīgi jauna un neizpētīta, un viņa savā darbā vēlas izpētīt esošās valsts politikas tendences un nostādnes bērnu sociālās aprūpes iestāžu, bērnu un bāreņu namu darbības organizēšanā un kontrolē, kā arī to, kā bērni, kuri palikuši bez vecākiem, tiek iekļauti valsts ģimeņu politikā. Autore vēlas arī izpētīt starp institucionālo drošības tīklu bērniem, kas nodrošinātu drošu palīdzību vecāku nelaiemes jeb neadekvātas rīcības rezultātā, kā arī apkopot un analizēt iegūto informāciju, veiktu secinājumus un izveidot ieteikumus.

Darba temats:

Bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu attīstības iespējas Latvijā

Darba mērķis:

Teorētiski un praktiski izpētīt bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu politisko situāciju, esošās problēmas un to iespējamās risinājumus Latvijā.

Pētījuma jautājums:

Kā optimalizēt bērnu aprūpes iestāžu politiku Latvijā?

Uzdevumi:

1. Izpētīt pieejamo informāciju par bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu politiku Latvijā;
2. Apkopot un analizēt iegūto informāciju;
3. Veikt anketēšanu, lai izpētītu iespējamo audžuģimeņu un adoptētāju situāciju Latvijā;
4. Izpētīt bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestāžu tendences un iespējas nākotnē;
5. Izstrādāt iespējamus ieteikumus ārpusģimeņu aprūpes iestāžu nākotnes attīstībai Latvijā.

Izmantotās metodes:

1. Teorētiskās pētījuma metodes:
  - 1.1. Teorētiskās literatūras analīze;
  - 1.2. Globālā tīmekļa resursu analīze;
2. Empīriskā pētījuma metode: Aptaujas.

Pētījuma bāze:

100 Latvijas Valsts iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem.

Darba struktūra:

Darbs sastāv no 2. nodaļām un 6. apakšnodaļām.

1. Bērnu aprūpes iestādes

Lai izprastu esošo bērnu aprūpes iestāžu situāciju, autore uzskata, ka nepieciešams aplūkot vēsturisko bērnu aprūpes iestāžu attīstību. Vēstures avotu izpētē autore atklāja, ka bērnu adoptācijas aizsākumi ir meklējami jau Antīkajā pasaulē 1. – 3. gs. Literatūras avotu analizē autore atklāj, ka: „Adopcijas institūts ir viens no vecākajiem civiltiesību institūtiem. Tas ir minēts jau romiešu tiesībās. Adopcija bija pazīstama un tika pielietota Romas valsts pastāvēšanas laikā.” (25) analizējot dziļāk šo literatūras avotu, ir atrasts pat konkrēts piemērs par pirmo juridiski noslēgto adoptācijas aktu: Piemēram, zināms, ka kāds „Romā pilsonis pieņēma savā ģimenē un tēva varā cita pilsoņa bērnu vai pieaugušu personu par savu likumīgo bērnu, ievērojot zināmus noteikumus.” Tātad jāsecina, ka svešas personas pieņemšana bērna vietā jau antīkajā pasaulē bija juridisks akts. (25) Analizējot sniegto informāciju, autore secina, ka bērnu ārpusģimenes aprūpe bija nepieciešama jau Antīkajos laikos. Pirmās rakstiskās liecības par adoptāciju atrodamas par Romas iedzīvotājiem, kuri adoptējuši bērnus ar mērķi: „garantēt vīrišķā dzimuma un ģimenes politiskās varas turpināšanos.” (18) Šādi gadījumi tika atbalstīti, ja vīrietim nebija savu bērnu un dēlu, kas mantotu varu un turpinātu dzimtu. Ģimenes tradīciju turpināšana tika uzskatīta par primāru, savukārt mazāk interesējoties par bērna interesēm un labklājību.

Jau toreiz – romiešiem – pie minēto aktu noslēgšanas bija jāievēro daži adoptācijas noteikumi. Pirmkārt, personai, kura adoptē bērnu ir jābūt vīrieša dzimuma. Sievietēm adoptēt nebija atļauts. Otrkārt, adoptēt nebija iespējams sieviešu dzimuma pārstāves. Bet izņēmuma veidā sievietēm adoptēt tika atļauts vēlāk – impērijas laikā 4. – 5. gs. Treškārt – adoptētājam jābūt vismaz 18 gadus vecākam par adoptējamo. Ar skaidrojumu tika pamatots, ka tas ir pilnīgi dabiski: adoptētājam jābūt pietiekami vecākam par adoptējamo un pretējais būtu pretdabiski. (25) Darba autorei nākas secināt, ka bērna tālākās dzīves drošība un labklājība adoptācijas procesa rezultātā ir daudz nodrošinātāka un tādēļ tam ir pozitīvs rezultāts

Romiešu tiesības adoptācijas lietās ietekmēja arī adoptācijas aizsākumus Francijā (Napoleona Civilt kodekss), kam savukārt vēlāk bija noteicoša ietekme Francijas un Spānijas kolonijās. (18) Autore secina, ka Eiropas bērnu aizsardzības tiesības ceļas no Antīkās pasaules uzskatiem un romiešu juridiskās sistēmas pamatojuma, vēstures attīstības gaitā, ko pārņēma citas Eiropas valstis.

Darba autore turpmākajās apakšnodaļās izpēta bērnu aprūpes iestādes Latvijā un citviet, kā arī to darbības pamatprincipus.

1.1. Bērnu aprūpes iestādes Latvijā

Adopcija Latvijā un Baltijas valstīs aizsākusies 19.gs beigās un 20.gs sākumā. Kā viens no apliecinājumiem ir atrodamās ziņas Rīgas Latviešu biedrības zinību komitejas sastādītajā Konversācijas vārdnīcā, kura iespiesta 1906.gadā, kur par adopciju ir teikts: "Adopcija ir likumīga pieņemšana bērna vietā. Tiesības adoptēt svešus bērnus pieder katram pilntiesīgajam." (28) Darba autore atklāj Vērbera J. adopcijas definīciju, kura skaidro, ka adopcija ir „tiesisks akts, ar kuru kāda persona pieņem citas personas bērnu par savu, un tā rada tādas pašas personiskās un mantiskās tiesības un pienākumus kā radniecība sakarā ar izcelšanos.” (45) Adopcijas nosacījumi Baltijā atrodami Baltijas privātlukumos (175. - 192.pants), kura nosaukums ir "Baltijas Gubernas privāttiesību likumu kopojums". (28) 1938.gada 1. janvārī spēkā stājās Civillikums ar nodaļu par adopciju (162.-176.pants). Šie adopcijas tiesiskie aspekti balstīti uz romiešu tiesību pamatprincipiem par bērna pieņemšanu ģimenē, vecāku varas iegūšanu, un arī par pilngadīgā adopciju. Sievietes tiesības adoptēt ieguvušas vēlāk. (44. 11. lpp)

Laika gaitā mainījušies tiesiskie akti par bērnu aprūpi ārpus bioloģiskās ģimenes. Tomēr nemainīga paliek saistība ar sociālo sfēru: „sociālo drošību, bērna labklājību un iespēju augt ģimeniskā vidē.” (44. 11. lpp)

Autores pētījumi atspoguļo, ka: „1937.gada Civillikums atļāva adopciju visām personām, kuras likumīgi var noteikt par sevi un mantu (162.pants), to ierobežoja ar nosacījumu, ka, ja adoptētājam ir miesīgi bērni vai jau kāds adoptēts bērns, tad tas var adoptēt no jauna tikai ar tiesas atļauju, ja adopcijai atzīts kāds svarīgs iemesls (164.pants)”. (44. 10. lpp) Civillikumā nebija paredzēta iespēja adoptēt bērnu uz ārvalstīm vai mainīt bērnam vārdu. Civillikumā bija noteiktas arī atkāpes no normas, attiecībā uz savu ārlaulības bērnu adoptāciju, kur bija pieļaujama vecumu atšķirības neievērošana. Pēc autores pētījumiem, nākamais normatīvais dokuments, kurā noteikta adoptācijas kārtība, ir Laulības un ģimenes kodekss, kas stājies spēkā Latvijā ar 1969.gada 1.oktobri. Laulības un ģimenes kodeksā noteikts, ka lēmumu par adopciju pieņem rajona izpildkomiteja, pamatojoties uz tautas izglītības nodaļas kā aizbildniecības un aizgādības iestādes amatpersonu iegūtajiem materiāliem un pozitīvu slēdzienu par bērna adopcijas iespēju. Pašlaik spēkā ir 1993.gada 1.septembrī atjaunotā 1937.gada Civillikuma ģimenes tiesību daļa, kurā ir nodaļa par adopciju, kas nosaka: gādāt mājas bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības un pajumtes (ir bezpajumtnieki); nodrošināt mantinieku esamību; nodrošināt ģimenes reliģisko tradīciju un senču godināšanas turpinājumu; un palīdzēt ārlaulībā dzimušajiem bērniem. Apkopojot

informāciju, autore secina, ka arī Latvijas likumdošana balstās uz romiešu izveidotajiem adoptācijas pamatprincipiem. Protams, tagad veikti arī citi uzlabojumi un jauninājumi Civillikumā, taču pamatidejas par adoptāciju ir balstītas uz šiem senajiem izdevumiem.

Analizējot avotus, kuri liecina par bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, autore secina, ka adopcijas procesam ir ļoti sena vēsture un interesanta izcelsme, kas norāda uz adopcijas nepieciešamību sociālo problēmu risināšanā jau senā pagātnē. „Adopcijas vēsturiskā attīstība un saglabāšanās līdz pat mūsdienām ir pierādījums tam, ka adopcija ir nopietns, ļoti svarīgs un nepieciešams process, un akts gan bērnu labklājības nodrošināšanai, gan bieži vien arī pieaugušo nepilnvērtīgas dzīves kompensēšanai.” (44. 10. lpp) Jau senā adopcijas sākumā (mūsu ēras sākumā) tika uzsvērtā un skaidrota adopcijas būtība, ka tai jānoris tik dabiski, cik iespējams, ievērojot jau iepriekš minēto vecuma starpību, gan patiesu attiecību veidošanos starp bērnu un jaunajiem vecākiem (adoptētājiem). (44. 10. lpp)

Sociālās un sadzīves prasmes

Latvijas pedagogijas pētniece R.Andersone pauž, ka sociālās prasmes veidojas balstoties uz pusaudža un jaunieša mērķiem, vajadzībām, vērtībām, mācīšanās prasmēm un mācību saturu. Un tās ir „prasmē izteikt savas domas un uzklaustīt citus, prasme ievērot noteikumus un darboties komandā, prasme organizēt savu laiku, prasme vērtēt sevi un citus, cieņas, sapratnes un iecietības izpausmes” (7) Citas sociālo prasmju grupas ir „spēja rūpēties pašam par sevi (pašaprūpe un sadzīves prasmes) un par līdzcilvēkiem, ekonomiskas prasmes, pašdisciplīna,” (26) kā arī prasme integrēties sabiedrībā, īpašas sociālo lomu prasmes. „Sociālo prasmju apguve ir pamats profesionālai un patstāvīgai dzīvei.” (44) Šīs ir prasmes, kuras bērns apgūst, kontaktējoties ar līdzcilvēkiem. Respektīvi: ar ģimeni un radniekiem, tad ar vienaudžiem un izglītības iestādē. Savukārt, ja bērnam nav iespēja augt ģimenē, šīs prasmes nākas apgūt sociālās aprūpes iestādē. Autore izpētījusi, ka psiholoģe K.Mārtinsone secinājusi, ka jaunieši sociālās aprūpes iestādēs „vēl nevar objektīvi novērtēt savu raksturu un savas attiecības ar cilvēkiem. Jaunieši vēl maz uzņemas atbildību par savu dzīvi, uzskata, ka viņu problēmu risināšana jāuzņemas citiem cilvēkiem vai institūcijām.” (38) Autore uzskata, ka nepieciešama arī saskarsme ar pieaugušajiem, lai izprastu sociālās normas un apzinātu savu lomu sabiedrībā. To apliecina arī A.Šteinberga un A.Špona, uzskatot, ka iekļauties sabiedrībā, analizēt un ievērot atšķirīgas normas palīdz saskarsme ar pieaugušajiem. (42) Pēc autores uzskatiem to papildina arī izglītības pētniece D.Lieģeniece, kura ir pārliecināta, ka tas palīdzēs jauniešiem noteikt savu vietu dzīvē un uzsākt patstāvīgu dzīvi. (32) Savukārt, S.Kočāne uzskata, ka bērnu nama bērniem tas būtiski nepieciešams, jo šie audzēkņi sociālajā

attīstībā atpaliek no saviem vienaudžiem. (27) Par bērnu nama audzēkņu socializācijas attīstības problēmām runā arī V.Muhina. Bērnu nama audzēkņi ir ļoti atkarīgi no citiem, nedroši veido attiecības. Viņu identitātes pamatā ir priekšstats par "savējiem", nevis paša personība, uzskata krievu psiholoģe V.Muhina. Jauniešiem bērnu namā nav iespējas būt vieni pašiem. Bērnu nama audzēkņiem nav tuvas saskarsmes ar pieaugušajiem, praktiski nav nozīmīga pieaugušā. (49) Līdz ar to audzēkņi ir ļoti ietekmējami no vienaudžu puses un nereti audzēkņiem pašam nav savi stingri principi, pēc kuriem viņš nosaka savas izvēles, un tādos gadījumos psihologs D.Džordans brīdina, ka parādās agresija un dusmas pret apkārtējiem, kas bieži izsauc negatīvu reakciju ķēdi un neveicina personības attīstību. (48) Riedrošina, ka jauniešus nepieciešams motivēt uz sarunām par vērtībām un par sabiedrības aktuālām problēmām. (26) Arī šajā sfērā sociālās aprūpes iestādēs ir savas grūtības. Psihologs A.Ādleris konstatē, ka „nelabvēlīga pagātne rada neuzticību morālajām vērtībām” - ģimenei, mīlestībai, draudzībai, reliģijai, rada neticību cilvēku labajām īpašībām. (9)

Latvija saasinājušās daudzas demogrāfiskās un sociālās parādības: mirstība darbspējas vecumā, ārlaulības dzimstība, bezdarbs, nabadzība, alkoholisms un citas. Šīs negatīvās parādības būtiski ietekmē ģimenes stabilitāti, mazina rūpes par bērniem. Līdz ar to pieaug bērnu skaits, par kuriem vecāki nerūpējas. Bez vecāku gādības palicis bērns ir „bērns, kura vecāki atrodas bezvēsts prombūtnē, nav zināmi, vai ilgstošas slimības dēļ nespēj realizēt aizgādību, vai kura vecākiem pārtraukta vai atņemta aizgādība.” (22)

Latvijas izglītības sistēmā pirmais nozīmīgais atskaites punkts ir pamatizglītības iegūšana. Šī posma uzdevums ir dot iespēju sagatavoties patstāvīgai dzīvei, palīdzēt bērniem un pusaudžiem apgūt pamatzināšanas un pamatprasmes dzīvei. Detalizētāk ar pamata prasēm saprot valodas lietošanu, prasmi formulēt, izteikt savas domas un uzklaut citus, spēju sadarboties ar cilvēkiem un risināt konfliktus, prasmi analizēt problēmas, plānot, pieņemt lēmumus, izdarīt izvēli un novērtēt rezultātu, kā arī rēķināšanas prasmi, tehnoloģiju lietošanu, mācīšanos mācīties. (20) Pamatizglītībai ir jāpalīdz attīstīties vērtību sistēmai un prasmei integrēties sabiedrībā, jānostiprina pārliecība par izglītības nepārtrauktību un sevis pilnveidošanas iespējām, jāveicina radošums, jaunrade un empātija. Starp galvenajiem jauniešu uzdevumiem pēc pamatskolas absolvēšanas ir izvēle turpināt mācības vai uzsākt darbu. (37)

Bērnu aprūpes iestādes

Lai runātu par bērnu aprūpes iestādēm un politiku Latvijā, nepieciešams izprast, ko īsti nozīmē aprūpe. Aprūpe ietver bērna ievietošanu bērnunamā, nodošanu audžuvecākiem vai

atļauju rūpēties par bērnu, kas tiek izdota vienam no vecākiem, aizbildnim, radniekam vai draugam. „Vajadzības gadījumā vietējās pašvaldības nodrošina bērnu ar pilnīgu aprūpi.” (41) To pienākumos ietilpst bērna aprūpēšana noteiktos apstākļos. Vajadzības gadījumā vietējās pašvaldības var pieņemt lēmumu, kas nosaka, ka kāda bērna aprūpe kļūst par šīs pašvaldības pienākumu, atņemot bērna audzināšanas tiesības bērna vecākiem. Gadījumos, ja ir pierādījumi, ka vecāki ir slikti izturējušies pret bērnu vai nav par viņu rūpējušies, vietējās pašvaldības var ierosināt civillietu par vecāku tiesību atņemšanu. (41)

Autore izpētījusi, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums definē, ka bērnu aprūpes iestāde ir „iestāde, kurā tiek nodrošināta sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī bērniem, kuriem nepieciešama sociālā rehabilitācija vai īpaša aprūpe veselības stāvokļa dēļ.” (12)

Lēmumu par bērna ievietošanu bērnu aprūpes iestādē pieņem, ņemot vērā Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības likumu un Bāriņtiesu likumu. (10) Bāriņtiesas likums 35. pantā nosaka, ka bāriņtiesa lemj par bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna ievietošanu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, ja ārpusģimenes aprūpi bērnam nav iespējams nodrošināt audžuģimenē vai pie aizbildņa. Un ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietota bērna aizbildņa pienākumus pilda šīs institūcijas vadītājs.

Šajā pat sakarā autore izpētījusi, ka Bāriņtiesas likums nosaka, ka bāriņtiesa ir novada vai republikas pilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde. Tās funkcijas ir diezgan plašas: aizstāvēt bērna un citas rīcībnespējīgas personas tiesības un mantiskās intereses. Aprūpes tiesību atņemšana vai atjaunošana pēc nepieciešamības, aizgādņa iecelšana, mantisko jautājumu risināšana, ar atļauju nodot bērnu kādas citas personas aprūpē izsniegšanu, ja vecāks dodas uz ārzemēm. Un bāriņtiesas pamata auditorija ir rīcībnespējīgi cilvēki, bērni un vecāki. Bērnu un vecāku attiecībās iekļaujas arī bāriņtiesas risinātie aizbildnības, adopcijas jautājumi un audžuģimeņu jautājumi. (33)

Autore uzskata, ka par bērniem, kuri tiek pamesti novārtā vai nelabvēlīgi iespaidoti visbiežāk ziņo trešās personas (bērnodārza vai skolas skolotāji, vadība vai ģimenes ārsts, kaimiņi, vai pastāsta kāds no ģimenes, piemēram, vecvecāki.) sociālā dienesta pārstāvjiem, kuri pēc tam ierodas pie ģimenes un iepazīstas ar tās apstākļiem un iespējamām vardarbības gadījumiem. Un, ja sociālajiem darbiniekiem radušās pamatotas aizdomas par iespējamo vardarbību, tad uzmana, kas šajā ģimenē notiek tālāk, vai arī iesaka psihologa palīdzību.

Nevalstiskās organizācijas Dardedze krīzes centra vadītāja Laila Balode akcentē, ka pie „sociālā darbinieka pēc palīdzības nāk tikai ģimenes, kas ir motivētas savu dzīvi mainīt, taču lielākoties ģimenēm, kurās ir vardarbība, trūkst tieši motivācijas.” Balode L. uzskata, ka „sociālajiem darbiniekiem pašiem jāparādās ģimenēs ne sauktiem, ne aicinātiem, taču šādu darbinieku ir par maz, un viņi ir arī pārāk apkrauti ar birokrātiju, tāpēc īsti nepietiek laika pat ģimeņu apsekošanai, kur nu vēl profilaktiskam darbam.” Savukārt Laila Rieksta – Riekstiņa, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas priekšiece, iezīmē vēl vienu problēmu: lielākā daļa sociālo darbinieku vēl joprojām par savu „galveno misiju uzskata materiālās palīdzības sniegšanu, taču pabalsts neatrisina vardarbības problēmas un arī ne visās ģimenēs, kurās bērni cieš no vecāku nežēlības, ir finansiālās problēmas. Dzīve pierādījusi, ka vardarbība pret bērniem ir arī ģimenēs, ko neuzskata par nelabvēlīgām.” (8)

„Cilvēkiem vienmēr būs atšķirīgi viedokļi,” pauž Rieksta – Riekstiņa L. Viņa min gadījumus, kad pat bāriņtiesām ir bijuši dažādi viedokļi par vienu gadījumu. Tāpēc Latvijas Universitātes pasniedzēja Daina Vanaga izstrādājusi vienotu riska metodiku, ko bāriņtiesām jāizmanto no 2007. gada, lai izvērtētu apstākļus ģimenē. L.Rieksta—Riekstiņa uzskata, ka šāda vienota metodika būtu vajadzīga arī sociālajiem darbiniekiem, tomēr patiesība arī tā, ka „neviena metodika neaizstās darbinieka profesionalitāti.” Rieksta – Riekstiņa L. novērojusi, ka „mazajās pašvaldībās sociālais vai bāriņtiesas darbinieks cīnās ar laika trūkumu, paralēli strādājot vēl citus darbus.” (8)

Autores minētās aprūpes iestādes gan nespēj nodrošināt Bērnu aizsardzības likumā minētās bērna tiesības uz ģimeni. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. panta, pirmā daļa nosaka, ka ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Valsts un pašvaldība atbalsta ģimeni, it īpaši daudz bērnu ģimeni, un sniedz tai palīdzību. Bet, šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, kā arī valsts apmaksāta neatliekamā medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādēs, vai palīdzība sociālās rehabilitācijas iestādēs noteikt bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. panta, trešajā daļā. (12)

Ja bāreņiem un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības nav iespējams nodrošināt aprūpi ģimenē - audžuģimenē vai pie aizbildņa, tad aprūpe tiek nodrošināta ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā. (22)

Skaidrībai, kādas ārpusģimenes aprūpes iestādes ir, autore atzīmē, ka: bērnu aprūpes iestāde ir iestāde, kurā tiek nodrošināta sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija bāreņiem vai

bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī bērniem, kuriem nepieciešama sociālā rehabilitācija vai īpaša aprūpe veselības stāvokļa dēļ. (12)

Šajā sakarā autore atzīmē, ka bērns ir „persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kurām saskaņā ar likumu. izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.” Pēc Bērnu aizsardzības likuma. (12)

Turpinājumā autore apskata sociālās aizsardzības veidus, kuru var iedalīt trīs grupās:

- Bērniem, kuri atrodas bērnu aprūpes centros;
- Bērniem, kuri atrodas bērnu centros patversmēs;
- Bērniem, kuri atrodas specializētos bērnu sociālās aprūpes centros. (22) Darba autore turpmākajai izpētei izvirza pirmās divas sociālās aprūpes grupas.

Bērnu bāreņu centros galvenokārt ir pirmsskolas vecuma bērni, bērnu centros un specializētajos centros - skolas vecuma bērni. (22)

Pēc autores uzskatiem, iepazīstoties tuvāk ar bērnu aprūpes iestādēm, nepieciešams aplūkot arī finansēšanas avotus un problēmas. Finanšu izlietojums uz vienu bērnu pakāpeniski palielinās, un 2001.gadā bērnu centros vidēji vienam bērnam mēnesī izlietoja 163,49 latus, specializētajos centros - 233,04 latus un bērnu bāreņu centros 242,68 latus. (34) Apstāklis, ka par dažu sociālās aprūpes institūciju finansēšanu atbild valsts, bet par šo pašu grupu personu aprūpi ārpus institūcijām - pašvaldības, noved pie tā, ka pašvaldības nav ieinteresētas, lai persona atgrieztos savā pašvaldībā un saņemtu nepieciešamos pakalpojumus no tās. (35)

Autore izpētījusi arī literatūras avotos minētos galvenos iemeslus, kāpēc bērni atrodas aprūpes iestādēs. Šeit der atzīmēt Gošas Z. pausto viedokli, ka „bērnu centros bērni galvenokārt atrodas tāpēc, ka ar bāriņtiesas lēmumu pārtraukta aizgādība vai ar tiesas spriedumu izbeigta aizgādība tiesības. Tātad, bērnu centros atrodas dzīvu vecāku bērni, kuru skaits šajās iestādēs ir aptuveni 10 reizi lielāks nekā bāreņu skaits.” (22)

Šiļņeva L. secina, ka bērnam, kurš paliek bez „pajumtes un vecākiem, adopcija ir viens no labākajiem problēmas risinājuma variantiem.” Jāsecina arī, ka vēsturiski adopcija ir ne tikai tradīciju turpināšana vai mantinieku nodrošināšana, bet arī sociālo problēmu risināšanas iespēja. (41) Latvijā adopcija tika realizēta jau 19. gadsimtā un „adoptētais bērns ieguva visas adoptētāja kārtas tiesības un priekšrocības,” kas tolaik bija, iespējams, īpaši būtiski, jo iedzīvotāji tika iedalīti kārtās: nezemniekos, zemniekos un muižniekos. (41)

1.2.Labklājības ministrija un bērnu aprūpes iestādes

Autore uzskata, ka nepieciešams aplūkot Labklājības ministrijas darbību, jo pašlaik tā atbild par valsts politikas veidošanu bērnu tiesību aizsardzības jomā (nosakot darba, sociālās aizsardzības, bērnu un ģimenes tiesību, bērnu tiesību un personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju un dzimumu līdztiesību jomā, valstī ir atbildīga arī par bērnu un ģimenes tiesību izstrādāšanu un īstenošanu). Labklājības ministrija ir arī svarīga ar to, ka tā pārrauga bāriņtiesu darbu, uzņemas atbildību arī par adopcijas, audžuģimeņu jomu, veicina bērniem un ģimenei labvēlīgas vides veidošanos. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija ir pakļauta Labklājības ministrijai. Pēc pieejamajiem datiem „agrāk šīs funkcijas bija Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas pārziņā, kuras reorganizācijas rīkojums tika apstiprināts 2009. gada 28. aprīlī un spēkā stājās ar 1. jūniju. Labklājības ministrijas kompetencē ir arī Latvijai saistošo starptautisko līgumu izpilde, kas izriet no Hāgas konvencijas par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos un Eiropas Konvencijas par bērnu adopciju. LM vēsture”(45)

Labklājības ministrija šajos jautājumos ir vadošā valsts pārvalde, ar uzdevumu stabilizēt cilvēka stāvokli sociālā riska situācijā (mazinot iespējas rasties sociālajam riskam), veicinot veselīgus un drošus darba apstākļus, godīgas darba tiesības, dzimumu līdztiesības, tādējādi radot iespējas katram cilvēkam pašam konkrētajā situācijā nodrošināt pietiekamu dzīves kvalitāti. Šīs ministrijas darbs iedalās četros galvenajos tās virzienos. Labklājības ministrija uzraudzībā norit nozares politikas plānošana un īstenošana, kuras galvenais uzdevums ir efektīvas, uz rezultātiem virzītas politikas plānošana un ieviešana ministrijas kompetences jomās. Ministrijas darbs koncentrēts arī uz ienākumu zaudējumu un papildus izdevumu kompensēšanu iedzīvotājiem sociālā riska iestāšanās gadījumā. Šīs sfēras galvenie uzdevumi ir nodrošināt ienākumu aizvietošanu aizejot pensijā, darbnespējas laikā, invaliditātes, maternitātes, slimības un bezdarba gadījumā, kā arī nodrošināt valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas funkcionēšanu un attīstību. Tāpat ministrija nosaka finansiālo atbalstu noteiktām iedzīvotāju grupām. Un ceturtais būtiskais virziens: pasākumi sociālo tiesību nodrošināšanai un īstenošanai.

Par galvenajiem uzdevumiem tiek izvirzīti:

- uzlabot materiālo stāvokli ģimenēm ar bērniem, invalīdiem, veciem ļaudīm, apgādniekus zaudējušiem bērniem, Černobiļas AES avārijas seku likvidācijas dalībniekiem;
- paaugstināt darbaspēka konkurētspēju un kvalitāti;
- mazināt bezdarbu;

- nodrošināt nodarbināto tiesību aizsardzību uz tiesisku, drošu un veselībai nekaitīgu darba vidi;
- mazināt nelegālo nodarbinātību;
- nodrošināt profesionāli sniegtus un kvalitatīvus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību.

Tāpat darba autorei nākas secināt, ka bērnu ārpusģimenes aprūpi nosaka Labklājības ministrija. Tā ir „atbildīgā iestāde, kas nodrošina Eiropas Savienības fondu līdzfinansēto aktivitāšu īstenošanu. Labklājības nozarē pieejams gan Eiropas Sociālā fonda, gan Eiropas Reģionālās attīstības fonda atbalsts.” (30)

„Labklājības ministrija darbojas saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu un Labklājības ministrijas nolikumu. Ministrijas darbības politikas prioritātes tiek noteiktas saskaņā ar Deklarāciju par Ministru kabineta iecerēto darbību un ministrijas izstrādātajiem politikas plānošanas dokumentiem”. (30) Un tās padotībā atrodas astoņas iestādes:

- Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra;
- Valsts darba inspekcija;
- Nodarbinātības valsts aģentūra;
- Sociālās integrācijas valsts aģentūra;
- Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija;
- **Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija;**
- VSIA “Šampētera nams”;
- Un Valsts sociālās aprūpes centri. (28)

Darba autore Latvijas Republikas Labklājības ministrijas globālā tīmekļa vietnē pamanīja aptauju „Kāpēc, Tavuprāt, Latvijā aktīvāk neadoptē bērnus?”, aptaujas rezultāti 2011. gada 23. novembrī liecina, ka vairākums respondentu (52%) atzīst, ka finansiāli to nespēj atļauties; 11% atzīmē, ka Latvijā tas ir sarežģīti; un tikai 5%, ka adopcijas process ir ļoti ilgs; 8% nav izpratnes par adopciju; 2% uzskata, ka jūtama liela pretestība no tuvinieku puses; 11% bailes, ka pēc adopcijas varētu pārdomāt un nezinātu, kā rīkoties; 5% nav ģimenes atbalsts un 2% ir cits viedoklis šajā jautājumā. (6)

Šie dati, pēc autores domām, norāda uz to, ka ekonomiskās problēmas visvairāk ietekmē to, kāpēc bērni tiek pamesti un tik pasīva ir adoptācija.

1.3. Bērnu aprūpes iestāžu pamatprincipi

Aplūkojot Latvijai saistošos starptautiskos normatīvos dokumentos, autore secina, ka ir vairāki nozīmīgi fakti, kas attiecas uz bērnu tiesību aizsardzību un aprūpes iestādēm. Vēl pirms Civillikuma ģimenes tiesību daļas atjaunošanas un citu darbā minēto likumu un normatīvo aktu pieņemšanas Latvijas Republika 1991. gada 4. septembrī pievienojas Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas 1989.gada 20.novembrī pieņemtajai Bērna tiesību konvencijai. Saskaņā ar šo konvenciju (20. un 21. pants), tika izstrādāti un 1992.gada 19.jūnijā pieņemti adopcijas kārtības noteikumi, kas zaudējuši spēku saskaņā ar 1996.gada 6.augustā pieņemtajiem noteikumiem. „Lai gan bērnu adopcijas institūts eksistē visās Eiropas Padomes dalībvalstīs, tomēr tajās pastāv atšķirīgi uzskati par adopcijas principiem, procedūru un juridiskajām sekām.” (43) Lai mazinātu atšķirību radītās grūtības un veicinātu adoptēto bērnu labklājību, Strasbūrā 1967.gadā tika izstrādāta Eiropas Padomes Konvencija "Par bērnu adopciju". To parakstot, dalībvalstis vienojas par kopīgiem adopcijas pamatprincipiem.

Autore izpētījusi, ka Latvijas Saeima šo Konvenciju ir pieņēmusi 2000.gada 16.martā. Konvencijā ir apkopoti bērnu adopcijas pamatprincipi. Latvijas Republikas Civillikumā lielākā daļa šo pamatprincipu ir ievēroti. Neraugoties uz to, ir jākonstatē zināmas atšķirības gan Civillikumā, gan arī citos, ar adopciju saistītos, likumos un normatīvajos aktos.

Autore atzīmē, ka adopcija ir tiesisks institūts, kas ir jānošķir no aizbildniecības, aizgādības un faktiskajām bērnu un bioloģisko vecāku attiecībām. Ir jāņem vērā, ka ar adopcijas aktu principā tiek izbeigtas tiesiskās attiecības starp bērnu un viņa bioloģiskajiem vecākiem, turpretī aizgādība un aizbildība tās neizbeidz.

No adopcijas ir jānošķir arī tādas attiecības, kas izpaužas kā faktiska bērna audzināšana – uzskata Manankova R., P. „Faktiskajam bērna audzinātājam, lai gan viņš arī aizstāj vecākus, nav tādas pašas tiesības un pienākumi kā bērna īstajiem vecākiem. Līdz ar adopcijas faktu adoptētājs uzņemas visas vecāku tiesības un pienākumus, kā arī risku, ka adoptētais var nokļūt bezpalīdzīgā stāvoklī un ka par viņu būs ilgstoši jā rūpējas.” (36) Sociālajiem darbiniekiem, kas strādā ar bērnu nodošanu adoptācijā ir ļoti svarīgi zināt likumu normas, lai strādātu bērna interesēs. Viens no svarīgākajiem likumiem darbā ar bērniem ir Bērnu tiesību aizsardzības likums. Saskaņā ar likumdošanā noteiktajām normām, uz adoptāciju var pretendēt bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni.

Apkopojojot analizēto materiālu, darba autore secina, ka:

- Latvija ir pievienojusies vairākiem starptautiskajiem normatīvajiem aktiem, kuri nosaka bērnu adopcijas pamatprincipus;

- Latvijas Republikas likumdošanā vairāki normatīvie akti un atsevišķu likumu normas nosaka adopcijas pamatprincipus un kārtību (Civillikums, Bāriņtiesas likums, Bērnu tiesību aizsardzības likums);
- Adopcija ir tiesisks process, kas atšķiras no cita veida bērnu audzināšanas alternatīvajiem veidiem (kā aizbildniecība un sociālās aprūpes iestādes);
- Uz adopciju var pretendēt bērni bāreņi un bērni, kuri palikuši bez vecāku gādības.

Bērna šķiršana no ģimenes

Būtiski ir pārzināt, kādās situācijās sociālajam darbiniekam jāiejaucas, kad jālemj par bērna atņemšanu, un, kā jārikojas tālāk. Darba autore šajā darbā uzskata par vajadzīgu apkopot iemeslus, kuru apstiprināšanās, var novest pie bērna atņemšanas no ģimenes. Pirmkārt, ja bērna dzīvība, veselība vai attīstība ir nopietni apdraudēta vardarbības dēļ vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu, kā arī aprūpes trūkuma vai mājas apstākļu (sociālās vides) dēļ – nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likums. Un sekojoši tajā teikts arī, ka bērnu šķir no ģimenes, ja bērns nopietni apdraud savu veselību vai attīstību, lietojot alkoholu, narkotiskās vai toksiskās vielas, ja bērns ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu. Tādos gadījumos bērns ir šķirams no ģimenes, ja nav iespējams novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot ģimenē. Autore uzsver, ka likumā teikts arī, ka ģimenes izlikšana no dzīvojamām telpām nedrīkst būt par iemeslu bērna šķiršanai no vecākiem. Bet, ja šķiršana tomēr notiek, tad šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, kā arī valsts apmaksāta neatliekamā medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādēs vai palīdzība sociālās rehabilitācijas iestādēs. Ja ārpusģimenes aprūpe tiek noteikta tāpēc, ka bērns ir apdraudējis savu veselību, izdarījis noziedzīgu noziegumu vai arī viņa dzīvība un/vai veselība ir apdraudēta, vai arī attīstība ir apdraudēta vardarbības dēļ, tad vienas ģimenes bērni nav šķirami, izņemot īpašus gadījumus, kad tas tiek darīts bērnu interesēs un izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu, vērā ņemams arī bērna viedoklis. – Nosaka bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. pants. (12)

Savukārt aprūpe nozīmē bērna uzturēšanu — ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, kopšanu un izglītošanu, kā arī audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšanu, pēc iespējas ievērojot individualitāti, spējas, intereses un sagatavojot sabiedriski derīgam darbam). Bērna uzraudzība savukārt nozīmē rūpes par drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu. Ar tiesībām noteikt bērna dzīvesvietu saprot tās ģeogrāfisko izvēli un

mājokļa izvēli. Rūpes par bērna mantu nozīmē gādību par šīs mantas uzturēšanu un izmantošanu tās saglabāšanai un vairošanai.

Šajos gadījumos aprūpi īsteno otrs vecāks, bet, ja arī tam ir šķēršļi, bāriņtiesa gādā par bērna ārpusģimenes aprūpi. Atņemtās aprūpes tiesības vecākam atjauno, ja bāriņtiesa atzīst, ka vairs nepastāv minētie apstākļi. Ja gada laikā no aprūpes tiesību atņemšanas nav iespējams tās atjaunot, bāriņtiesa lemj par nepieciešamību atņemt vecākam aizgādības tiesības, izņemot gadījumus, kad aprūpes tiesības nevar atjaunot no vecākiem neatkarīgu apstākļu dēļ. (40)

Aizgādība

Turpinājumā autore apskata, kas ir aizgādība. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu, kā arī pārstāvēt viņu personiskajās un mantiskajās attiecībās. Aizgādība izbeidzas ar vecāku vai bērna nāvi, vai, kad pazudušais no vecākiem atzīts par mirušu. Aizgādība beidzas arī, ja bērnu adoptējusi trešā persona vai bērns sasniedzis pilngadību, kā arī, ja aizgādības tiesības vecākiem atņemtas ar tiesas spriedumu. Vecākam var atņemt aizgādības tiesības, ja viņš (vai viņa) pret bērnu izturas sevišķi slikti, nerūpējas par bērnu, vai nenodrošina uzraudzību, tā apdraudot viņa fizisko, garīgo vai tikumisko attīstību, vai arī ir piekritis bērna adopcijai.

Aizgādības tiesību atņemšanu vienam vai abiem vecākiem kā galējo līdzekli piemēro tiesa. Taču tiesa var arī tikai brīdināt vecākus un uzlikt viņiem par pienākumu izpildīt noteiktas darbības bērna apdraudējuma novēršanai. Atņemot aizgādības tiesības vienam vecākam, tiesa nodod bērnu otra vecāka atsevišķā aizgādībā. Ja aizgādība, ko varētu īstenot otrs vecāks, viņa rīcības nespējas dēļ nepietiekami aizsargā bērnu no apdraudējuma, vai arī aizgādības tiesības atņem abiem vecākiem, tiesa uzdod bāriņtiesai iecelt bērnam aizbildni. Ar tiesas spriedumu atņemtās aizgādības tiesības var atjaunot tikai ar citu tiesas spriedumu. To nosaka Bāriņtiesas likuma 26. pants. (12) Šajā sakarā autore izpētījusi arī ko nozīmē būt aizbildnim, kas var būt aizbildnis, un kādas funkcijas tas veic.

Aizbildniecība

Aizbildņus iecel ar bāriņtiesas lēmumu. Šim cilvēkam bērns visādi jāatbalsta un jāaizstāv, jāgādā par viņa audzināšanu, veselību un attīstību ar tādu pašu rūpību, kā to darītu apzinīgi vecāki. Aizbildnis visās sava aizbilstamā lietās darbojas patstāvīgi un rīkojas tā, kā

uzskata par pareizu, taču svarīgākajos gadījumos viņam tomēr jālūdz bāriņtiesas norādījumi. Piemēram, līgumus un citus tiesiskus darījumus starp nepilngadīgo un viņa aizbildni var noslēgt tikai ar bāriņtiesas piekrišanu. Ja nepilngadīgajam ir tikai viens aizbildnis, šādā gadījumā jāieceļ vēl otrs. Pēc aizbildnības pieņemšanas aizbildnim uzreiz jānoskaidro nepilngadīgā mantas sastāvs un jāizveido tās saraksts divos eksemplāros, no kuriem vienu uzglabā bāriņtiesā. Aizbildnībai beidzoties, aizbildnim bāriņtiesā jāsniedz savam līdzšinējam aizbilstamajam galīgs norēķins un nekavējoties jānodod viņam visa aizbildņa pārvaldībā esošā manta, bet aizbilstamajam savukārt jāsamaksā viss, kas pienākas bijušajam aizbildnim. Aizbildnis ik mēnesi saņem pabalstu no valsts par bērna uzturēšanu, kā arī atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu. (11) Svarīgi ievērot, ka aizbildnim tiek uzticēts ne tikai pienākums rūpēties par bērna veselību un drošību, bet arī aizņemties no sava aizbilstamā un lietot arī viņa mantu, kā arī aizbildnis atbild par visiem zaudējumiem, ko nodarījis aizbilstamajam, neizpildīdams savu pienākumu. (40)

Aizsargāt bērna intereses ir viens no galvenajiem uzdevumiem, kurš nav izpildāms bez specifiskajām juridiskajām zināšanām. Tāpat, svarīgs uzdevums ir strādāt ar potenciālajiem adoptētājiem. Jo darba autore, secina, ka aizbildnība vai aprūpes iestāde nav sasniegtais gala mērķis gadījumā, kad bērns ir palicis bez ģimenes aprūpes. Mērķis ir iekļaut bērnu ģimenē. Ģimenē, kurā viņam būs vislabāk un kura spēs uzņemt rūpes par adoptēto bērnu, kā par savējo. Tādēļ darba autore uzskata par svarīgu padziļināti darbā izpētīt adopcijas aktuālākos jautājumus.

Adopcijas process

Darba autore labākai izpratnei aplūko termina „adopcija” nozīmi dažādās definīcijās. Piemēram, Latvijas Juridisko terminu skaidrojošajā vārdnīcā šis juridiskais termins ir skaidrots šādi: "*Adopcija* (pieņemšana bērna vietā) - ir tādu pašu kā radniecība pēc izcelšanās personisko un mantisko tiesību un pienākumu radošs tiesisks akts, ar kuru viena persona pieņem citas personas bērnu (vai arī pilngadīgu personu) par savu, ja vien adopcijas līgumā nav noteikts citādi. Adoptēt var kā nepilngadīgus bērnus to interesēs, tā pilngadīgas personas, ja starp adoptētāju un adoptējamo jau izveidojušās faktiskas vecāku un bērnu attiecības." (24) Salīdzinājumam autore piedāvā Anglijas juristu koncentrēto skaidrojumu "*Adopcija* - juridisks akts par bērna pieņemšanu ģimenē, nodibinot radnieciskās attiecības. Ar adopcijas aktu pilnībā tiek izbeigtas tiesiskās attiecības starp bērnu un viņa dabiskajiem vecākiem, un nodibinātas vecāku tiesības un pienākumi adoptētājam." (15)

Jāsecina, ka abos gadījumos adoptētajam tiek piešķirtas tādas pašas tiesības kā bioloģiskajam bērnam, gan personiskajā, gan mantas ziņā, tas ir pienākumu un priekšrocības ziņā. (14)

Pēc autores pētījumiem Latvijas Republikā adopcijas process tiek regulēts ar vairāku likumdošanas aktu palīdzību. Ar adopcijas procesu saistītās tiesiskās attiecības Latvijas Republikā reglamentē Latvijas Republikas Civillikuma 162. – 176. pants un Ministru kabineta 2003.gada 11.marta noteikumi Nr. 111 „Adopcijas kārtība”. Civillikums nosaka, ka adopcija ir atļauta, ja tā ir bērna interesēs. 162. pants nosaka, ka nepilngadīgu bērnu var adoptēt, ja pirms adopcijas apstiprināšanas viņš ir atradies adoptētāja aprūpē un uzraudzībā un ir konstatēta bērna un adoptētāja savstarpējā piemērotība, kā arī ir pamats uzskatīt, ka adopcijas rezultātā starp adoptētāju un adoptējamo izveidosies patiesas bērnu un vecāku attiecības. Šobrīd, lai adoptētu, adoptētajam jābūt vismaz divdesmit piecus gadus vecam un vismaz astoņpadsmit gadus vecākam par adoptējamo. Tāpat līdzīgi kā jau adopcijas vēsturē saglabājas 18. gadu atšķirība starp adoptētāju un adoptēto. Savukārt nosacījumu par adoptētāja minimālo vecumu un astoņpadsmit gadu starpību var neievērot, ja adoptē sava laulātā bērnu. Tomēr arī šajā gadījumā adoptētajam ir jābūt vismaz divdesmit vienu gadu vecam, bet adoptētāja un bērna vecuma starpība nevar būt mazāka par sešpadsmit gadiem. Un nosacījumu par astoņpadsmit gadu starpību var neievērot, ja adoptē vairākus bērnus (brāļus un māsas). Tomēr arī šajā gadījumā adoptētāja un bērna vecuma starpība nevar būt mazāka par sešpadsmit gadiem. (17) Vēl darba autore par svarīgu uzskata pieminēt Civillikuma 165. panta teikto, ka adoptēt reizē var vairākus bērnus un – kas ir ļoti svarīgi – adoptējot brāļi un māsas nav šķirami. Bet bērnu interesēs pieļaujama brāļu un māsu šķiršana, ja kādam no viņiem ir neārstējama slimība vai ir šķēršļi, kas traucē brāļus un māsas adoptēt kopā. (17)

Rezultātā, ja aizbildnim nav iebildumu, ka esošo bērnu, kurš ir viņa aizbildnībā adoptē cita ģimene, tad viņam jāvēršas bāriņtiesā, sniedzot rakstisku piekrišanu bērna adopcijai, kā arī sadarbībā ar bāriņtiesu jāaizpilda aizbildnībā esoša adoptējama bērna uzskaites lapa. Savukārt, ja aizbildnis vēlas adoptēt aizbildnībā esošo bērnu savā ģimenē, viņam savas dzīvesvietās bāriņtiesā jāiesniedz (Ministru kabineta noteikumi Nr.111 „Adopcijas kārtība”, 13. pants) pieteikums, kurā norādīti adopcijas motīvi, vēlamais adoptējamo skaits, dzimums un vecums, kā arī adoptētāja reliģiskā pārliecība, ja tāda ir. Kā arī laulības apliecības kopiju, uzrādot oriģinālu, ja adoptētājs ir laulībā vai dokumentu, kas apliecina laulības šķiršanu, ja laulība šķirta. Jāiesniedz arī izziņu par nodrošinājumu ar dzīvojamo platību, dzīves aprakstu (CV) un izziņu par adoptētāja veselības stāvokli, kurā norādītas adoptētāja iedzimtās un iegūtās slimības, ja tādas ir. Pēc autores uzskatiem, tas norāda uz diezgan stingru kontroli un prasībām.

Pēc adopcijas pieteikuma un attiecīgo dokumentu saņemšanas bāriņtiesa pārbauda iesniegtos dokumentus un veic ģimenes izpēti. (39) Izpēte tiek veikta vismaz sešus mēnešus adoptētāja ģimenē, ja nepieciešams, lūdzot speciālistu konsultāciju. Izņēmuma gadījumā bāriņtiesa ģimenes izpēti var veikt īsākā laikā, to īpaši motivējot lēmumā. Ministru kabineta noteikumos Nr.111 „Adopcijas kārtība” paredzēts, ka bāriņtiesas lēmums ir derīgs 12 mēnešus. Ja adoptētājs 12 mēnešu laikā nav izvēlējis adoptējamo bērnu, bāriņtiesa atkārtoti veic adoptētāja ģimenes izpēti un lemj pēc būtības. Turpretim, ja adoptētājs ir izvēlējis bērnu adopcijai, tad 10 dienu laikā pēc iepazīšanās ar adoptējamo bērnu un viņa dokumentiem pieņem lēmumu par bērna ņemšanu aprūpē un uzraudzībā. Ja adoptētājs ņem bērnu aprūpē, adoptētāja dzīvesvietas bāriņtiesa nekavējoties lemj par bērna aprūpes kārtību. Bērnu adoptētāja aprūpē var nodot uz laiku līdz sešiem mēnešiem. Audzināšanas iestādes vadītājs bērna personas lietā izdara atzīmi par bērna nodošanu adoptētāja aprūpē. Adoptētājs parakstās par bērna saņemšanu. Un audzināšanas iestādes vadītājs nekavējoties nosūta adoptētāja dzīvesvietas bāriņtiesai bērna dzimšanas apliecības kopiju, izrakstu no bērna medicīniskajiem dokumentiem un dokumentu, kas apliecina vecāku piekrišanu adopcijai vai to, ka pastāv kāds no šādiem apstākļiem. (39) Adoptāciju apstiprina tiesa un adoptētais bērns, kā jau iepriekš minēts iegūst laulībā dzimuša bērna tiesisko stāvokli. Darba autore uzskata – svarīgi pieminēt, ka ar adopciju bērnam izbeidzas radniecības attiecības ar bioloģiskajiem vecākiem un viņu radniekiem un ar tām saistītie pienākumi un personiskās, mantiskās tiesības pret viņiem.

Autore uzskata, ka viens no adoptācijas motivācijas trūkuma cēloņiem varētu būt finansiālā atlīdzība. Tas gan nav pozitīvs vadmotīvs uzņemoties adoptāciju. Kad tiesas spriedums stājies spēkā vienam no adoptētājiem ir tiesības saņemt atlīdzību par adopciju, kuru piešķir Labklājības ministrija. Atlīdzības apmērs ir 1000 Ls par katru adoptēto bērnu, kurš ir atradies ārpusģimenes aprūpē. Turpmāk adoptētājs saņem visus valsts sociālos pabalstus, kas paredzēti ģimenēm ar bērniem. (5) Bērnu tiesību aizsardzības likums: Šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, kā arī valsts apmaksāta neatliekamā medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādēs vai palīdzība sociālās rehabilitācijas iestādēs. Rezumējot darba autore secina....

- Sociālajam darbiniekam, adopcijas procesa tiesisko aspektu pārzināšana, pilnveido viņa kompetenci un dod iespēju sniegt kvalitatīvākus sociālā darba pakalpojumus;
- Adopcija ir process, kas vistiešākajā veidā ir saistīts ar jurisdikciju. Tas ietver virkni tiesisko aspektu, kurus jāievēro adopcijas gadījumos;
- Vārds 'adopcija' ir juridisks termins. Pats fakts adoptējamajam rada tādas pašas tiesības un pienākumus kā radniecība pēc izcelšanās;

- Civillikumam, Bērnu tiesību aizsardzības likumam un Bāriņtiesas likumam pakļauti Ministru kabineta noteikumi šajos jautājumos un nosaka bērnu ārpusģimenes aprūpi.

1.4. Anglijas pieredze bērnu ārpusģimenes aprūpē

Pēc autores pētījumiem, vēsturiski pirmie bērnu namu aizsākumi Anglijā meklējami viduslaikos, kopš 1. gadsimta. Bāreņi un pamestie bērni tika nodoti klosteros. Tātad tos uzturēja baznīcas ziedojumi. Klosters vadītāji varēja izdot bērnus uz mājsaimniecībām kā mācekļus, lai bērns apgūtu kādu amatu. Tās bija abpusēji izdevīgas saistības bērniem un ģimenēm, kas tos pieņēma, kā arī klosteriem, jo samazināja uzturēšanas izdevumus, bet bērni apguva lietderīgu amatu, kas ļautu nākotnē pašam nokārtot savu dzīvi, bet mājsaimniecībām bija papildus darbaspēks. Mājsaimniecībām, kas pieņēma bērnus, bija jānodrošina apģērbs, pārtika, siltums, pajumte un izglītība. Atšķirībā no mūsdienām neviens neprasīja sniegt bērniem pašu galveno – vecāku mīlestību. Daudzas nabadzīgās ģimenes esot izmantojušas šādu iespēju, lai nodrošinātu bērniem pajumti, pārtiku un izglītību. (13)

Latvijā situācija bija diezgan līdzīga. Bāreņus, ko nepieņēma radnieki, nodeva klosteru un baznīcu uzraudzībā. Viņus tāpat nodeva amatniekiem, lai viņi iemācītos amatus.

Karalienes Viktorijas valdīšanas laikā strauji palielinājusies bērnu pamešana un tika izveidoti bērnu nami, lai mazinātu zīdaiņu mirstību. Dati liecina, ka tie esot bijuši pārpildīti un aprūpētāji lielās slodzes dēļ, esot izturējušies diezgan pavirši un lietojuši opiju, lai paspētu apsekot visus bērnus. Tā kā bērnu veselības stāvoklis netika izvirzīts par ļoti lielu prioritāti. Vietu trūkuma dēļ, tos bērnus, kurus neievietoja bērnu namos, ievietoja cietumos, patversmēs vai atstāja uz ielas. (13)

Turpmākajos gadsimtos bērnu aprūpes iestāžu darbība ir krasi uzlabojusies un Angliju uzskata par vienu no priekšzīmīgākajām bērnu namu attīstības valstīm, tāpēc darba autore izvēlējās izpētīt Anglijas bērnu ārpusģimeņu aprūpi .

Autores pētījumi liecina, ka Anglijas adoptācijas sistēma strādā diezgan veiksmīgi par spīti ekonomiskajām problēmām. To pierāda esošie dati:

„Uz 2011.gada 31. martu Anglijā 65,520 bērni atrodas pašvaldību aprūpē – tas ir par 2% vairāk kā 2010. gadā. No tiem:

- 56% zēnu,

- 44% meiteņu.

Lielākā daļa (62%) nonākuši sociālo dienestu aprūpē ļaunprātīgas vai nolaidīgas attieksmes dēļ. (4)

72.4% no bērniem, kuri tika adoptēti gada laikā līdz 2011. gada 31.martam, tika adoptēti 12 mēnešu laikā, kopš tika pieņemts lēmums nodot viņus adopcijai. Tas nozīmē, ka gada laikā tiek nokārtota stingra adoptācijas pretendentu atlase un visu formalitāšu nokārtošana. Par efektīvu adoptācijas sistēmu, pēc autores uzskatiem, liecina arī tas, ka 91% adoptētāju bija laulātās ģimenes ar abiem vecākiem 2010.gada beigās un tikai 9% bērnu adoptēja viena persona.

Atšķirībā no Latvijas likumdošanas, Anglijā iespējams adoptēt bērnus arī seksuālajām minoritātēm. 2010.gada dati liecina, ka 2% adoptētāju bija homoseksuāli pāri (neprecēti).

Par pozitīvu attieksmi pret adoptāciju un atbildību par bērniem kā veiksmīgu valsts politikas rādītāju, liecina arī šādi dati, pēc autores domām, ka adoptācijai nodoto bērnu skaits gada laikā samazinājies par 5%.

Līdzīgas tendences kā Latvijā uzrāda arī adoptējamo vecums. Visvairāk adoptē tieši mazākos bērnus.

Vidējais adoptācijas vecums ir 3 gadi un 10 mēneši.

- 6% adoptēto bērnu uz 2010. gadu bija vecumā līdz 1 gadam;
- 18% vecumā no 1 – 4 gadiem;
- 18% vecumā no 5 – 9 gadiem;
- 37% vecumā no 10 – 15 gadiem;
- 21% vecumā no 16 un vairāk gadiem.

72% bērnu tika nodoti adoptācijai nolaidīgas attieksmes vai ļaunprātīgas rīcības rezultātā, bet 12% ģimenes disfunkciju rezultātā.

Savukārt Latvijā uz 2011.gada novembri adoptējamo bērnu vecumu iedalījums ir:

- Līdz 1 gadam- 2%,
- No 1-4 gadiem- 6%,

- No 5-10 gadiem- 22%,
- No 11 un vairāk gadiem- 70%.

Analizējot dotos datus, autore secina, ka Anglijā ir vairāk bērnu vecumā līdz 5 gadiem adoptācijā, kā Latvijā. Savukārt mazāk bērnu vecumā pēc 15 gadiem, kas liecina, ka adoptācija sistēma Anglijā veiksmīgāk spēj atrast audžuģimenes bērniem līdz 18 gadiem. (3)

Anglijā adoptētāju atbilstību pārbauda speciāla institūcija – Neatkarīgais pārbaudes mehānisms (The Independent Review Mechanism), kas ir neatkarīgs no adoptācijas iestādes. Šī institūcija izskata katru pieteikumu un dod apstiprinājumu vai konkrētā persona/as var adoptēt bērnu. Atšķirībā no Latvijas – Anglija neakceptē ārzemju pretendentes. (4)

Autores pētījumos atklājas, ka Anglija veiksmīgu adoptācijas politiku nodrošina arī iekļaujot bērnus speciālā Bērnu aizsardzības plānā. (19)

Balstoties uz adoptācijas programmu Soli pa solim, jāreķinās, ka adoptācija var ilgt 3 – 4 gadus un izmaksāt 6000GBP. Latvijas iedzīvotājiem, adoptējot bērnu no Latvijas, process ir īsāks bez maksas. Piedevām valsts maksā 1000 LVL kā atbalstu adoptējot bērnu un ik mēneša bērnu pabalstu. Hāgas konvencijas dalībvalstīm adoptācijas atzīšana citā valstī ir vienkāršāka, kā tām valstīm, kas nav parakstījušas Hāgas konvenciju. Tas nozīmē, ka Āfrikas valstīm adoptācija jākārtu gan savā dzimtajā valstī, gan Anglijā, ja kāds tās pilsonis, kurš dzīvo Anglijā, vēlas adoptēt savas valsts bērnu. Soli pa solim programma nosaka daudzpakāpju procesu adoptācijai. Tas iekļauj pieteikumu, pašvaldības organizēts pretendenta novērtēšanas laiku 6 mēnešu garumā, tad adoptācijas aģentūras novērtējums, pieteikuma akceptēšana Bērnu, skolas un Ģimeņu departamentos, kas izsniedz atzinumu, gaidīšana adoptētāju rindā līdz tiks atrasts piemērots bērns un tikai tad tiek organizēta tikšanās ar bērnu, tad seko aprūpes laiks, kura laikā bērns dzīvo ar potenciālo adoptētāju līdz tiek pieņemts lēmums un sociālie darbinieki novērtē vai adoptācija būtu veiksmīga.

Tāpat adoptācijas institūcijas nodrošina bērna tiesības kontaktēties ar bioloģisko ģimeni, ko var darīt tieši vai pastarpināti – caur „pastkastīšu” kontaktu. Tas palīdz uzturēt attiecības ar brāļiem un māsām, vecākiem. Bērnu nami organizē arī tikšanās ar bioloģiskajiem vecākiem. Bērniem, kuriem nav patstāvīgas audžuģimenes, reizi gadā vai biežāk kādā neitrālā vietā – parkā vai kafejnīcā. Kontaktēšanās iespējas un raksturu nosaka katram bērnam individuāli, ņemot vērā dažādus apstākļus. (13)

Šādas sistēmas nav Latvijā, kaut tas uzlabotu bērnu pašvērtējumu daudzos gadījumos un palīdzētu tikt galā ar vainas izjūtu un uzskatiem, ka ir „negribētais”, „pamestais”, pēc autores uzskatiem. Latvijā arī atļauta un atbalstīta adoptācija uz ārvalstīm, uzskatot, ka tur bērnam tiks nodrošināti labāki dzīves apstākļi kā Latvijā.

Pēc Labklājības ministrijas datiem, autore secina, ka 10% no adoptācijai pieejamiem bērniem 2010.gadā tika adoptēti uz ārzemēm, bet Latvijā tikai 6%. Tikai 39% bērnu tika nodrošinātas iespējas dzīvot ģimenēs, ko uzņēmās radnieki vai draugi. 61% bērnu netika atrastas viesģimenes. Tas ir par 1% vairāk kā 2009.gadā. katru gadu arī samazinās adoptētāju skaits uz ārzemēm. Ja 2011.gadā uz ārzemēm adoptēja 123 personas, tad 2009.gadā tie bija 219 cilvēki, bet 2008.gadā- 320. (3)

2. Latvijas aprūpes iestāžu statistika un problēmas

2.1 Bērnu aprūpes iestāžu statistika

Maģistra darba ietvaros, autore izpēta arī esošo Latvijas situāciju bērnu aprūpes iestādēs, lai izprastu kādas ir galvenās problēmas un rastu iespējamus risinājumus.

Apakšnodaļas mērķis ir apzināt bērnu aprūpes iestāžu statistiku, izprast galvenās tendences un to cēloņus. Jāņem vērā, ka valstī samazinās bērnu skaits, arvien vairāk iedzīvotāju izbrauc uz ārzemēm, atstājot bērnus pie radniekiem un draugiem, vai pamet vispār. Liels risks ir tām ģimenēm, kur kāds no vecākiem devies peļņā un pēc laika izveido citu ģimeni ārzemēs, pametot savus bērnus bez aprūpes Latvijā. Pēc autores uzskatiem, drīzumā varētu vēl krasāk parādīties problēma, ka vecāki pamet savus bērnus, finansiālu problēmu dēļ. Arī trūcīgo ģimeņu skaits pieaug. Tāpat arī nelabvēlīgo ģimeņu skaits.

Pašlaik Latvijā (2010. gada 1. martā) 1334 bērni ir pieejami adoptcijai. Tas nav liels skaits salīdzinot ar pasaules rādītājiem, bet aiz katra no šiem skaitļiem stāv bērns, kurš vēlas sev mīlošus vecākus. Diemžēl, visvairāk bērnu ir vecumā no 10 līdz 18 gadiem - 960. Tieši šiem bērniem un pusaudžiem ir vismazāk adoptētāju. Tāpat grūti klājas bērniem ar iespējamām vai esošām slimībām un tādu ir 506. Bērni, kurus var adoptēt uz ārvalstīm - 613.

Svarīgi pieminēt arī, ka 20.gadsimta 90. tajiem gadiem bērnu nami nonāca pašvaldību nevis valsts pārziņā. Līdz ar to aizsākās bērnu aprūpes iestāžu reorganizācija. Jāpiemin, ka darbojas arī patversmes, kur uz dažādiem termiņiem tiek ievietoti bērni, kurus nevar atgriezt ģimenē, ievietot bērnu namā vai bāriņnamā.

Pēc autores uzskatiem, interesants ir fakts, ka: „Katru gadu aptuveni 150 bērnu tiek nodoti aizbildniecībā uz noteiktu laiku. Aizbildniecība ir institūcijām alternatīvs aprūpes veids, kura uzdevums ir nodrošināt iespēju bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem augt ģimeniskā vidē. Aizbildnis aizstāj bērna īstos vecākus, un viņam ir tādi paši pienākumi, tiesības un atbildība. Bērns aizbildniecībā atrodas līdz pilngadības sasniegšanai vai aizgādības tiesību atjaunošanai. (35) Šie dati liecina, ka bieži izvēlas aizbildnību, nevis adoptāciju.

Pēc šiem datiem: „No bērnu bāreņu centriem gada laikā izstājas aptuveni puse bērnu un no bērnunamiem aptuveni ceturtdaļa bērnu. No specializētajiem centriem izstājas aptuveni desmitā daļa bērnu. Aptuveni trešā daļa visu bērnu, kuri gada laikā atstāj sociālās aprūpes iestādes, atgriežas ģimenēs pie vecākiem. (8)

Bērnu skaits, kas nonāk bērnu aprūpes iestādēs, palielinās arī, jo arvien vairāk ir slimo bērnu, par kuriem vecāki vairs negrib rūpēties. To apliecina Z. Goša: „Pēdējos gados strauji palielinās bērnu skaits, kuriem ir garīgās un fiziskās attīstības traucējumi”. (23) Autore izpētījusi, ka to ietekmē dažādi sociāli ekonomiskie apstākļi. Pēc Z.Gošas: „To ietekmē dažādi faktori -ģimenes veselība, vide un sociālekonomiskie apstākļi. Turklāt vienam bārenim var būt vairāki veselības traucējumi, piemēram, fiziskās attīstības, valodas attīstības traucējumi un tuberkuloze. Bērniem ar dažādiem veselības traucējumiem nepieciešama pastāvīga ārstu uzraudzība, ko vieglāk nodrošināt specializētos centros un bērnu bāreņu centros nekā ārpus institūcijām, saņemot piemērotu aprūpi mājās”. (22) Šokējošus datus parāda: „2001.gada salīdzinājumā ar 1998.gadu pieaudzis bērnu skaits, un īpatsvars ar valodas attīstības traucējumiem, ar redzes traucējumiem, ar tuberkulozi un ar seksuāli transmisīvajām slimībām:

- Bērnu skaits, kuri inficēti ar sifilisu, palielinājies 2,3 reizes;
- Bērnu skaits, kuri inficēti ar AIDS, ievērojami palielinājies. 1998.gadā tikai viens bērns bija inficēts, bet 2001.gadā jau bija inficēti deviņi bērni;
- Divām trešdaļām bērnu (63,8%) ir valodas attīstības traucējumi, katram trešajam bērnam ir fiziskās attīstības traucējumi (33,9%) un redzes traucējumi (32,1%).

Specializētajos centros galvenokārt atrodas slimi bērni. Lielākajai daļai audzēkņu ir valodas attīstības traucējumi (72,3%) un fiziskās attīstības traucējumi (57,3%). Ievērojami labāks ir bērnu audzēkņu veselības stāvoklis, kuriem galvenokārt ir redzes traucējumi (18,0%) un valodas attīstības traucējumi (14,3%)”. (22)

Aplūkojot bērnu ar speciālajām vajadzībām adoptēšanas problēmas apraksta Goša Z.: „Adoptēto bērnu skaits no sociālās aprūpes iestādēm ir neliels. Bērnu adopcija no specializētiem centriem nenotiek, izņemot 1998.gadu, kad adoptēja vienu bērnu. Specializētos centros uzturas bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, turklāt daudziem no viņiem ir smagas vai dziļas pakāpes garīgās attīstības traucējumi. Arī no bērnu bāreņu centriem un bērnu namiem adoptē nedaudz bērnu. Adoptēto bērnu skaits svārstās robežās no 1,1% līdz 6,9% no kopējā bērnu skaita. Pašreiz bērni galvenokārt tiek adoptēti uz ārzemēm”. (22)Šie uzskati sakrīt ar autores uzskatiem un Labklājības ministrijas datiem, ka adoptācijā uz ārzemēm aiziet 10% bērnu, bet tikai 6% adoptē Latvijā. Nav arī zināms, vai veikta vietējā adoptācija, lai bērnus aizvestu uz ārzemēm pēc adopcijas, lai samazinātu izmaksas. Ārzemēs dzīvojošajiem latviešiem ar Latvijas pilsonību adoptācija Latvijā nemaksā neko, atšķirībā ja

viņi caur ārzemju institūcijām grib adoptēt bērnu no Latvijas. Šeit parādās Valsts politikas nostāja, kas parāda, ka tai nav svarīgi, kur paliek Latvijas bērni, pēc autores uzskatiem.

Balstoties uz Labklājības ministrijas datiem, autore izveidojusi tabulu, kas atspoguļo adoptācijas tendences.

1. tabula. Adoptācijas tendences.

Adoptēti:	1997	1998	1999	2000	`01	`02	`03	`04	`05	`06	07	`08	`09	`10
uz ārzemēm	212	202	152	63	110	130	71	130	114	126	94	60	71	66
Latvijā	34	55	49	39	46	30	15	43	67	52	47	57	63	64

Kā redzams tabulā, tad tikai pēdējos gados sāk izlīdzināties adoptēto bērnu skaits uz ārzemēm un Latvijā, taču vēl joprojām vairāk bērnus adoptē uz ārzemēm vairāk kā Latvijā.

Likumdošanas sakārtošana sāk ieviest pozitīvas izmaiņas un uzlabo adoptācijas procesus Latvijā. To apliecina V. Gluščenko novērojumi: „2008. gadā kopumā Latvijā bāriņtiesas ir pieņēmušas par apmēram 8000 lēmumu vairāk nekā iepriekš. "Tas ir dažādu iemeslu dēļ. Un šajā gadā tika veikti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, sakārtojot viesģimeņu jomu, kā arī ieviešot normu, ka vecāks var atstāt savu bērnu citas personas aprūpē tikai tad, ja ir bāriņtiesas lēmums par to, ka tas ir bērna interesēs. Tas ietekmēja bāriņtiesas pieņemto lēmumu skaitu," viņa norāda vēl kādu tendenci bāriņtiesu darbībā: „Visās bāriņtiesās pieaug lēmumu skaits pēc tiesas pieprasījuma, kad vecāki šķiras un jāvienojas par saskarsmi un aizgādību par bērniem. Tāpat pieaug tā saucamo pārrobežu lietu skaits, kad viens no vecākiem, neinformējot otru, kopā ar bērnu dodas uz citu valsti vai no tās ierodas Latvijā”. (33)

Vēl viena no tendencēm ir bērnu migrācija no vienas iestādes uz otru līdz viņi uzsāk patstāvīgu dzīvi, uzskata autore. „Bērni, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu vai darbības vecumu, bieži sāk patstāvīgu dzīvi. To dara tikai bērnu namu audzēkņi. Lielākā daļa no viņiem sāk strādāt, bet ceturtda daļa - mācīties. No bērnu bāreņu centriem un bērnu namiem bērni galvenokārt tiek pārvietoti uz pašvaldības bērnu sociālās aprūpes iestādēm vai uz specializētajām mācību iestādēm. Tas ir saistīts ar bērnu veselības stāvokli. Bērniem, kuri ilgstoši uzturas bērnu aprūpes un audzināšanas iestādēs, nepieciešams dot dzīves iemaņas, kas atvieglinātu viņu sociālo adaptāciju sabiedrībā. Sociālā adaptācija jāsaprot kā indivīda spēja pielāgoties jaunai sociālajai videi. (46)

2.2 Bērnu aprūpes iestāžu tiesiskās problēmas

Kā viena no primārajām problēmām, pēc autores uzskatiem, bērnu aprūpes iestāžu tiesiskajām problēmām ir visu atbilstošo iestāžu atšķirīgās intereses un prioritātes, ko apliecina: „Tikai krīzes gadījumos sociālais dienests par notikušo tūlīt ziņo bāriņtiesai, kam ir tiesības lemt par bērna izņemšanu no ģimenes. Un te nu iezīmējas pirmā viedokļa atšķirība: „Bāriņtiesas skatās no bērna tiesību aizsardzības viedokļa, bet sociālais dienests — no ģimenes viedokļa,” stāsta Rīgas Kurzemes rajona sociālā dienesta Ģimenes atbalsta centra vadītāja un Sociālo darbinieku biedrības vadītāja Ieva Lāss. Praksē, pēc viņas skaidrotā, tas izpaužas tā, ka bāriņtiesas, fokusējoties uz bērna tiesībām, vēlas izņemt bērnu no ģimenes, savukārt sociālie darbinieki uzskata, ka bērnam tomēr vislabākā vieta, kur augt, ir ģimene un, pat ja vecākiem ir, piemēram, alkohola problēmas, bet viņi ir motivēti tās risināt, tad sociālie darbinieki ir pret bērna izņemšanu, jo „tā tomēr bērnam ir liela trauma.”” (8)

Kā autore min šajā citātā, tad nepieciešams apzināt iesaistīto institūciju interešu sfēru savstarpējos konfliktus un valsts līmenī izstrādāt efektīvu problēmu risināšanas modeli, kas novērstu šāda veida domstarpības.

Pēc autores pētījumiem, problēmas rada arī pār lieku lielā birokrātija un dokumentācijas nesakārtotība, kas ir visai laikietilpīga un neļauj bērniem augt audžuģimenēs maksimāli ātrāk: „Bērns nav adoptējams, ja bērna vecāki nav devuši piekrišanu adopcijai un, ja bāriņtiesa vecākiem ir atņēmusi aprūpes tiesības. Ja gada laikā no aprūpes tiesību atņemšanas nav iespējams tās atjaunot, bāriņtiesa lemj par nepieciešamību atņemt vecākam aizgādības tiesības. Ja tiesa lemj, ka vecākiem ir atņemamas aizgādības tiesības, tad bērns kļūst juridiski brīvs (šajos gadījumos iespējams bērns jau ir sasniedzis 1 gada vecumu). Savukārt piekrišanu adopcijai (rakstiski) bioloģiskie vecāki var izteikt 6 nedēļas pēc bērna dzimšanas, kas nozīmē, ka mazākais vecums bērnam, kuram ir zināmi vecāki un kurš ir adoptējams ir aptuveni 2-3 mēneši, jo ārpusģimenes aprūpes iestāde, kurā atrodas bērns, nosūta bērnu uz nepieciešamajām medicīniskajām pārbaudēm. Izņēmuma gadījums, kad bērns ir adoptējams ātrākā laika periodā ir tad, ja bērns ir reģistrēts kā atradenis (maternitāte un paternitāte nav noteikta), bet jāņem vērā, ka arī šiem bērniem nepieciešams veikt medicīniskās pārbaudes, kas nozīmē, ka adoptētājiem informācija par bērnu tiek sniegta, kad bērns kļuvis 1-2 mēnešus vecs. (13)

Turpinājumā autore apskata bērna nepieciešamību pēc labvēlīgas ģimenes, kas nodrošina normālus augšanas un attīstības apstākļus bērnam. Riska ģimenes vai nelabvēlīgās ģimenes ir nākamā problēmu joma, kas palielina bērnu skaitu ārpusģimenes aprūpes iestādēs.

Ņemot par pamatu A. Maslova vajadzību hierarhiju, cilvēkam ir piecas pamatvajadzības, kuras nepieciešams piepildīt, sākot no zemākās pakāpes. Ja pirmās netiek realizētas, tad nevar runāt par harmonisku dzīvi. Riska ģimenēs ļoti bieži netiek apmierinātas šīs prasības. Riska ģimenes ir ļoti dažādas: gan pēc apstākļiem, gan problēmu veida, gan problēmu cēloņiem, gan grūtību pakāpes. Fizioloģiskās prasības netiek apmierinātas, ja bērns nav paēdis, apģērbts, siltumā un apkopts. To visbiežāk rada vecāku atkarības vai nevērība. Vajadzība pēc drošības netiek nodrošināta, ja ģimenē ir vardarbība. Šajās ģimenēs bieži tiek apdraudēta bērnu veselība, attīstība un smagākajos gadījumos - dzīvība. Bieži bērni no šādām ģimenēm kļūst antisociāli un apgūst kriminālo pieredzi. Ģimenēs, kur bērnu pamet novārtā savukārt, bērnam iztrūkst emocionālā attīstība, kas traumē bērna vispārējo attīstību un sociālo prasmju apgūšanu. (16)

Kā viena no problēmām, pēc autores pētījumiem, ir minamas starpinstucionālās sadarbības problēmas. Nav sistēmas kā apzināt riska ģimenes un bērnus, kuru aprūpe ir nepietiekama vai bērni ir pamesti. Nav arī sistēmas kā šī informācija tiek nodota tālāk. Tāpēc pamatā tiek izmantoti izglītības iestāžu darbinieki vai mediķi. Bet ko darīt, ja bērns neapmeklē izglītības iestādi? Kā pamanīt, ka viņam ir nelabvēlīgi ģimenes apstākļi?

Riekstiņa, uzsver, ka Latvijā ļoti būtu vajadzīgi ielu sociālie darbinieki, kas pazīst savu rajonu, sastopas un kontaktē ar riska grupām, tā iegūstot informāciju arī par ģimenēs notiekošo. „Tieši starpinstucionālā sadarbība ir vardarbības novēršanas stūrakmens, jo ātri reaģēt un bērnu pasargāt var tad, ja katrs atbildīgais dienests — sociālie darbinieki, policija, mediķi, bāriņtiesas, pedagogi, psihologi — gan atpazīst iespējamus signālus par vardarbību pret bērnu, gan arī zina savu vietu palīdzības ķēdītē un var ātri reaģēt”, uzskata A. Baštiks. To apliecina arī L. Balodes un A. Baštika novērojumi un pieredze: „sociālie darbinieki un līdz ar to primārais profilaktiskais darbs neesot Bērnu un ģimenes lietu ministrijas, bet pašvaldību kompetencē, un vietvaras šo jautājumu risinot, kā nu kura saprotot un cik nu atzīstot par svarīgu esam.” (8)

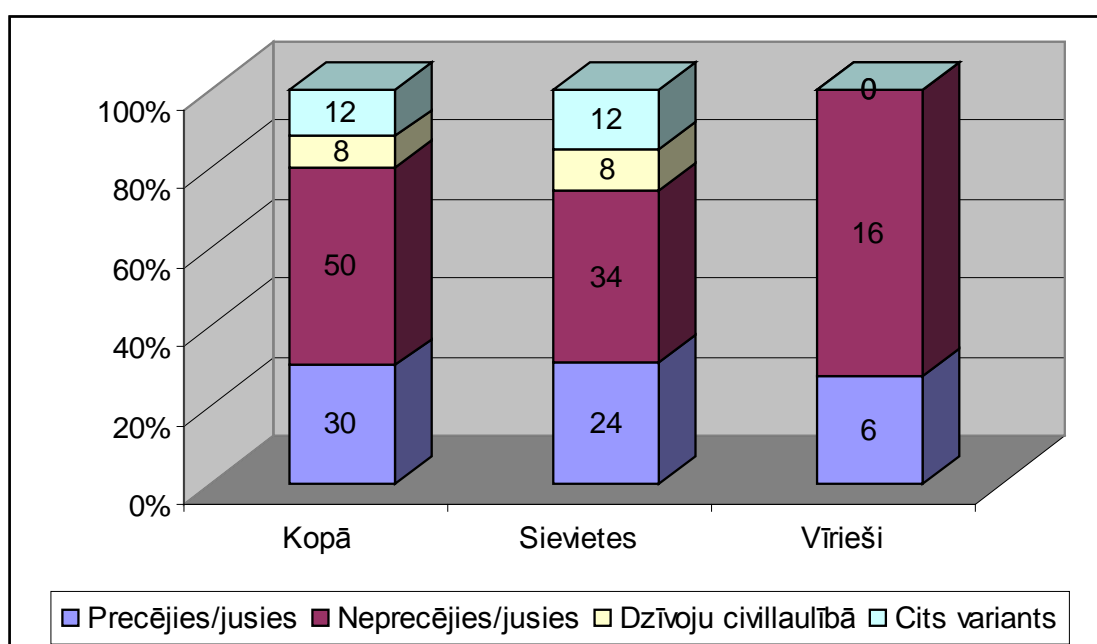
Autore atbalsta izteikto ieteikumu, kas palīdzētu mazināt vai novērst vardarbības risku pret bērniem un uzlabotu starpinstucionālo sadarbību: „Galvenais, lai jau pašā sākumā ir kāds, vienalga — kāds no vecākiem, brālis, māsa, vecvecāki, kaimiņi vai izglītoti speciālisti, kas pamana kāda maza cilvēka bēdu. Lai kādam ir motivācija paaugstināties, kas notiek ar

nomākto un sevī ierāvušos vai tieši pretēji — bravūrīgo un agresīvo bērnu, un lai ir drosme ziņot tālāk. Lai bērniem ir drošs palīdzības tīkls, kas viņus pasargā no rājieniem, lamām, sāpēm, zilumiem, no slimnīcas gultas un piekaušanas līdz nāvei”. (8)

3. Bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestāžu attīstības iespējas Latvijā

Lai rastu atbildi uz pētījuma jautājumu un noskaidrotu kādas ir bērnu aprūpes iestāžu attīstības iespējas Latvijā darba autore uzskata par nepieciešamu veikt kvantitatīvo pētījumu, par kuras izlasi no visas ģenerālkopas (21) tiek aptaujāti 100 Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 69 gadiem. Šajā gadījuma pētījumā piedalījās 22 vīrieši, no kuriem 6 vīrieši ir bioloģiskie bērni un 16 vīriešiem nav. 78 sievietes, no kurām 34 sievietēm ir bioloģiski bērni, bet 44 nav. (Skat. 1. attēlā) Savukārt 10 sievietes no 100 respondentiem ir uzņēmušās rūpes par bērniem, kuri nav viņu bioloģiskie bērni. Visi respondenti ir vecumā no 18 līdz 69. gadiem.

1. attēls. Respondentu ģimenes stāvoklis

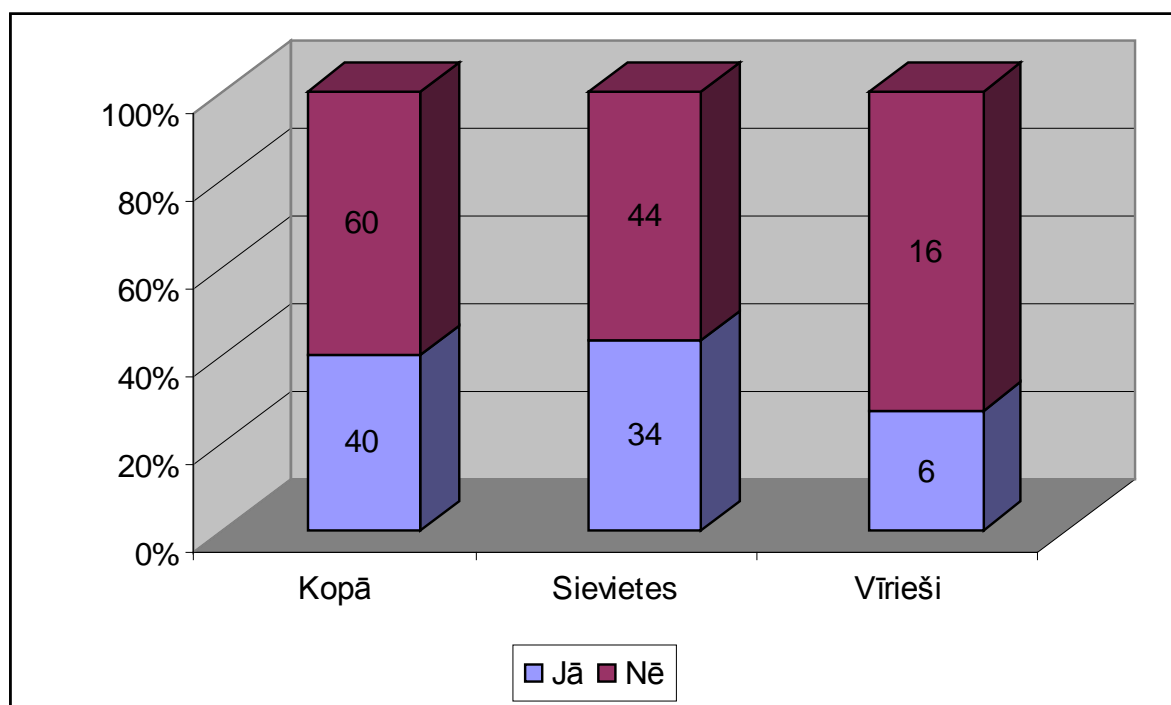
No 100 aptaujātajiem respondentiem 49 aptaujātie ir vecumā no 18 – 24 gadiem, to skaitā 37 sievietes un 12 vīrieši, četras no sievietēm ir ar bioloģiskiem bērniem. Trīs no šīm četrām audzina bērnus, kuri nav viņu bioloģiskie bērni. Savukārt, vecumā no 25 – 34 gadiem ir 20 respondentu, no kuriem 16 ir sievietes, bet 4 vīrieši. Deviņām no šīm sievietēm ir bērni, un viena no viņām audzina pieņemtu bērnu. Šajā vecumā ir arī viens vīrietis ar bērnu. Savukārt, vecuma grupā no 35 – 44 gadiem ir 16 respondentu, kuru skaitā ir 11 sievietes, kurām visām ir bērni, trijām no viņām ir bērni, kuri ir pieņemti. Šajā vecuma grupā ir arī 5 vīrieši, no kuriem četri ir ar bērniem. Turpretim, vecuma grupā no 45 – 54 gadiem ir 9 respondenti, kuru skaitā ir 8 sievietes ar bērniem. Un to vidū ir divas sievietes, kuras audzina pieņemtus bērnus. šajā vecuma grupā ir arī viens vīrietis ar bērniem. Vecuma posmā (grupā

varbūt, jo iepriekš bija grupa) no 55 – 64 gadiem aptaujātas 4 sievietes, kuras audzina savus bioloģiskos bērnus. Bet vecumā pēc 65 gadiem aptaujāta viena respondente, kurai ir gan savi bioloģiskie bērni, gan bērni, kuri ir viņas aizbildnībā.

Par citu variantu respondentes minēja: šķīrusies, atraitne vai saderinājusies.

Labākai uzskatāmībai darba autore 2. attēlā atspoguļojusi iegūtos datus uz pirmo aptaujas jautājumu: „Vai Jums ir bērns/bērni (bioloģiski)?”

2. attēls. Aptaujas jautājums: *Vai Jums ir bērns/bērni (bioloģiski)?*

Kā varam aplūkot attēlā, tad 34 sievietēm un 6 vīriešiem ir bērni, kuru bioloģiskie vecāki ir viņi paši. Vidēji vīriešiem ir trīs bērni, bet sievietēm divi līdz trīs bērni. Kā arī sešas no šīm 34 sievietēm audzina arī pieņemtus bērnus.

Kā jau iepriekš minēts, 10 sievietes no 100 respondentiem minējušas, ka audzina pieņemtus bērnus. Šo sieviešu un pārējo respondentu atbildes darba autore attēlo tabulā – vieglākai pārskatāmībai.

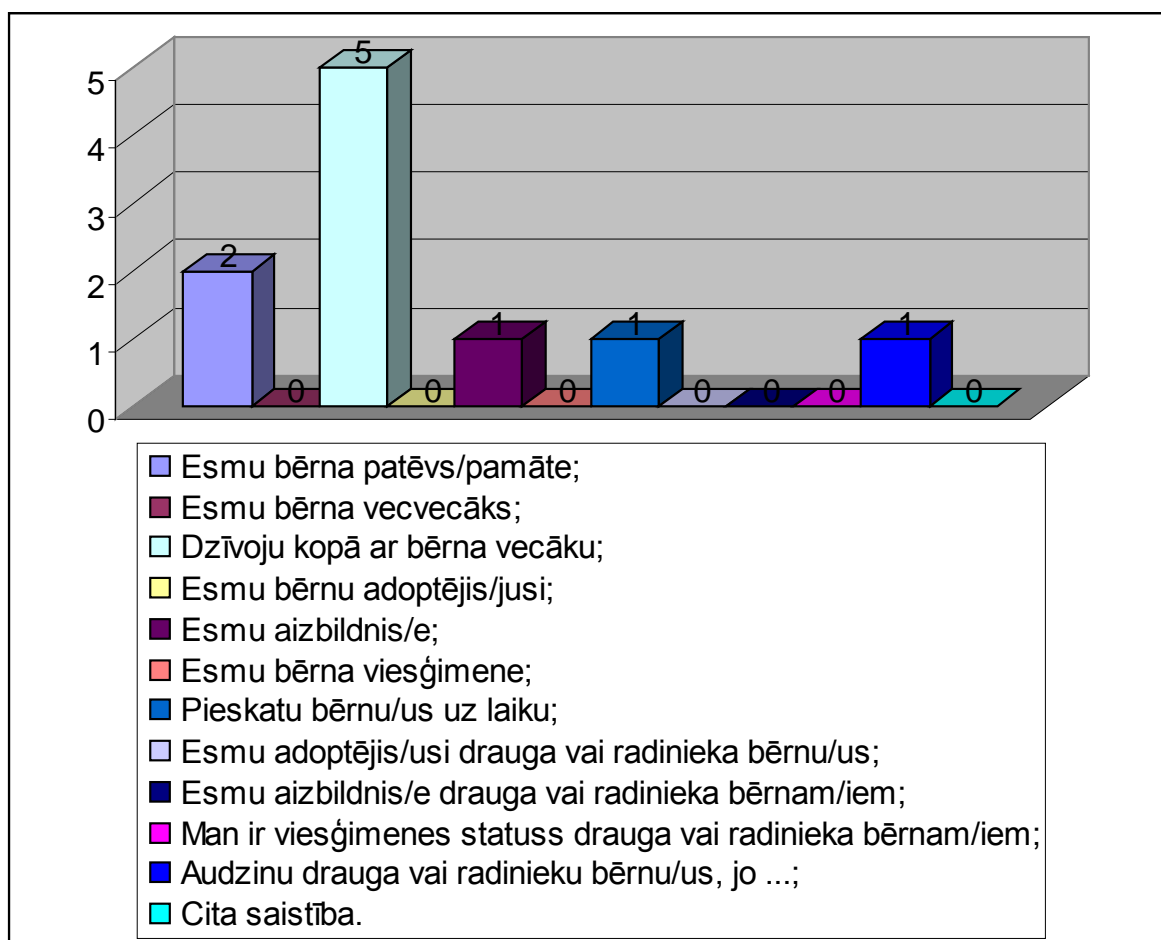
2. tabula. Respondentu atbildes par pieņemtiem bērniem

Vai audzināt/esat audzinājuši bērnu, kurš nav Jūsu bioloģiskais bērns?	Kopā	Sievietes	Vīrieši
Jā	10	10	0
Nē	51	35	16
Nē, bet gribētu	23	21	2
Kategoriski nē	4	2	2
Cits variants	12	10	2

Atbilžu variantā „Cits variants” respondenti minējuši tādas viedokļus kā: neesmu par to domājis; iespējams gribētu, ja mainītos pašreizējā situācija; gribētu, ja atļautu finansiālais stāvoklis.

Respondentiem, kuri apstiprināja, ka audzina vai ir audzinājuši pieņemtu bērnu/bērņus, tika lūgts atzīmēt saistību ar šo bērnu.

3. attēls. Respondentu saistība ar pieņemto bērnu.

Darba autore secina, ka neviens no respondentiem nav adoptējis un nav arī bērna viesģimenes statusā pieņemtajam bērnam, kā arī adopcijā, aizbildniecībā, vai viesģimenē nav neviens drauga vai radnieka bērns. Savukārt, kāda sieviete audzina bērnu, kurš bijis viņas radnieku vai draugu bērns, bet iemeslu, kā gadījies, ka bērns šobrīd vai agrāk aug pie viņas, nemin. No respondentiem neviens arī nemin, ka audzinātu mazbērnu/us. Bet, kā liecina aptaujas gaitā iegūtie dati, vairākumā gadījumu pieņemti bērni tiek laulības vai civillaulības rezultātā ar bērna tēvu.

Lai labāk izprastu reālās situācijas iemeslus, darba autore izvirzīja jautājumu: „Kāda ir Jūsu attieksme pret adopciju un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības?”. Tā rezultātā darba autore cer izprast Latvijas sabiedrības iemeslus neuzņemties atbildību par līdzcilvēku bērniem. Iegūtos datus darba autore attēlo sekojošajā tabulā, lai uzskatāmāk attēlotu sakarības.

3. tabula. Respondentu attieksme pret bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības

Kāda ir Jūsu attieksme pret adopciju un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības?			
	Kopā	Sievietes	Vīrieši
Esmu jau adoptējis/usi;	0	0	0
Ļoti pozitīva, labprāt tuvākajā nākotnē adoptētu bērnu;	10	10	0
Iedrošinu citus to darīt;	16	14	2
Es vēlētos adoptēt bērnu, bet baidos no apkārtējo attieksmes;	1	1	0
Pozitīva, atbalstu tos, kuri uzņem šādus bērnus savā ģimenē, bet pats/i to neplānoju;	58	46	12
Adoptētu draugu vai radnieku bērnu/us, ja būtu tāda nepieciešamība;	48	40	8
Pozitīva, atbalstu tos, kuri uzņem šādus bērnus savā ģimenē, bet pats/i uzskatu, ka tas ir pārāk grūti;	18	12	6
Neitrāla: pats/i neplānoju adoptēt bērnu un katrs, lai dara kā uzskata par pareizu;	9	4	5
Mans finansiālais nodrošinājums ir pārāk zems, lai izšķirtos par tādu soli;	11	10	1
Šaubos un neesmu pārliecināts/a, jo nekad nevar būt drošs/a no kādas ģimenes bērns nāk;	16	5	1
Šaubos un neesmu pārliecināts/a, jo nekad nevar būt drošs/a ko bērns ģenētiski mantojis;	14	11	3
Šaubos un neesmu pārliecināts/a, jo nekad nevar būt drošs/a kāds ir bērna raksturs;	1	1	0
Esmu kategoriski pret bērnu adopciju;	0	0	0
Cits variants.	2	2	0

Šajā aptaujas jautājumā respondentiem bija iespēja atzīmēt vairākus sev atbilstošākos atbilžu variantus, pēc kuru apkopošanas darba autorei jāsecina, ka lielākā daļa (58) no aptaujātajiem respondentiem atzīst, ka neplāno paši pieņemt bērnu, kurš palicis bez vecāku gādības, bet atbalsta tos, kuri to dara. Mazākā puse (48) atzīst, ka būtu gatavi adoptēt

radnieku vai draugu bērnus, ja būtu tāda nepieciešamība. To atzīst arī puse (5) no tām sievietēm, kuras jau rūpējas par pieņemtiem bērniem. 10 no sievietēm atzīst, ka viņu attieksme ir ļoti pozitīva un viņas labprāt tuvākajā nākotnē adoptētu bērnus, turpretim, aptaujātie vīrieši atzīst, ka nav gatavi tuvākajā laikā adoptēt bērnu. Kā arī, interesanti secināt, ka no tām 10 sievietēm, kuras jau uzņēmušās rūpes par pieņemtiem bērniem – neatzīst, ka tuvākajā laikā būtu gatavas pieņemt vēl kādu bērnu. Būtiski arī secināt, ka neviens no 100 respondentiem nav atzinis, ka būtu kategoriski pret adopciju. Tātad darba autorei atliek secināt, ka lielākajai sabiedrības daļai ir labvēlīga attieksme, kura saglabā noteiktu distanci un neiejaucas, līdz situācija nav kļuvusi pārāk personiska – tādējādi iesaistot pašus tuvākos cilvēkus.

4. tabula. Sabiedrības attieksme pret bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības

Kāda, Jūsaprāt, ir lielākās sabiedrības daļas attieksme pret adopciju un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības?			
	Kopā	Sievietes	Vīrieši
Ļoti pozitīva, labprāt adoptē bērnu/us;	1	1	0
Daudzi vēlas adoptēt bērnu/us, bet baidās no apkārtējo attieksmes;	12	10	2
Pozitīva, atbalsta tos, kuri uzņem šādus bērnus savā ģimenē;	29	25	4
Uzņemas atbildību tikai par draugu un radnieku bērnu/iem;	21	19	2
Lielākā daļa neplāno pieņemt bērnu;	36	31	5
Lielākā sabiedrības daļa uzskata, ka tas ir pārāk grūti;	40	35	5
Neitrāla: īpaši par to nedomā;	28	22	6
Sabiedrībai nav pietiekams finansiāls atbalsts;	28	26	2
Šaubīga un nepārlicināta: cilvēki nav droši no kādas ģimenes bērns/i nāk;	28	22	6
Šaubīga un nepārlicināta: cilvēki nav droši ko ģenētiski mantojis/juši, tādēļ labāk neiesaistās;	20	14	6
Ir kategoriski pret svešu bērnu adopciju;	5	5	0
Cits variants.	2	2	0

Darba autore, apkopojot anketās iegūtos datus jautājumā par sabiedrības nostāju pret bērniem bez vecākiem, secina, ka vīriešu un sieviešu viedoklis būtiski neatšķiras, ko nevarētu īpaši teikt par viedokli, ka lielākā sabiedrības daļa ir pret bērnu adopciju. Tā domā tikai 5 sievietes. Autorei jāsecina, ka tam ir pamatots viedoklis, jo iepriekšējā jautājumā neviens vīrietis neminēja, ka būtu gatavs bērna adopcijai. Darba autore pēc iegūtajiem datiem secina arī to, ka lielākā sabiedrības daļa uzskata, ka tas ir pārāk grūti, un neplāno pieņemt bērnu. Jāatzīst, ka pēc darba autores domām, šīs tabulas dati varētu izrādīties arī neprecīzi, jo 90 no respondentiem nav paši audzinājuši pieņemtu bērnu un, atbildot, balstās uz savu viedokli vai apkārt redzamo pieredzi. Savukārt sievietes, kuras audzina pieņemtus bērnus, min, ka lielākajai sabiedrības daļai ir neitrāla attieksme, un viņi īpaši nedomā par adopciju un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības. Tas var būt dažādu iemeslu rezultātā. Un, lai izzinātu sabiedrības viedokli par adopcijas problēmām un viņu domām par tām – darba autore aptaujā iekļāva jautājumu: „Ar kādām problēmām, Jūsprāt, adoptētāji sastopas visbiežāk?”. Atbildot uz šo jautājumu, respondentiem bija iespēja atzīmēt vairākas – viņuprāt populārākās problēmas. (*Skat. 4. tab.*)

5. tabula. *Adoptētāju problēmas*

Ar kādām problēmām, Jūsprāt, adoptētāji sastopas visbiežāk?			
	Kopā	Sievietes	Vīrieši
Sabiedrības negatīvā, noraidošā attieksme pret bērnu namu bērniem;	23	19	4
Negatīvā informācija masu medijos par bērnu namu bērniem;	14	11	3
Attiecīgās institūcijas neatzīst adoptētāja piemērotību;	16	13	3
Bāriņtiesas un sociālā dienesta neatsaucība, norobežošanās no sabiedrības;	25	19	6
Adoptācijas procesa laikietilpīgums;	33	27	6
Bailes un nedrošība par adoptēto bērnu uzvedību;	55	44	11
Adoptēto bērnu bioloģisko ģimeņu negatīvā attieksme;	29	24	5
Informācijas trūkums;	44	36	8
Atbalsta trūkums adoptācijas procesā.	45	40	5
Cits variants.	5	3	2

Vīriešu un sieviešu viedoklis ir diezgan līdzīgs šajā jautājumā. Un interesanti, ka abas respondentu grupas uzskata, ka, viņuprāt, lielākā adoptētāju problēma ir: bailes un nedrošība par adoptēto bērnu uzvedību. Savukārt, tās sievietes, kuras ir pieņēmušas bērnus, par galvenajām problēmām min: informācijas (4) un atbalsta trūkumu (4), kā arī bailes un nedrošību par bērnu uzvedību (4). Darba autore par svarīgu uzskata arī pieminēt, ka 21 sieviete, kurām ir bērni, atzīmē, ka lielākā problēma, viņuprāt, ir atbalsta trūkums adopcijas procesā. Un neviens no vīriešiem, kuri ir bioloģiskie vecāki, neatzīmē, ka problēma varētu būt sabiedrības noraidošā attieksme, negatīvā informācija masu medijos, adoptācijas procesa laikietilpīgums vai atbalsta trūkums. Respondenti, kuri atzīmējuši „Cits variants”, pauduši viedokli: neesmu par to domājis (3); bailes un nedrošība, ka paši nespēs pieņemt adoptēto bērnu (2).

Turpmākai pētījuma attīstībai darba autore izvirzīja jautājumu: „Kā, Jūsaprāt, panākt, ka katram bērnam ir sava ģimene? Vai vispār tas ir vajadzīgs, Jūsaprāt?” Jo, iespējams, ka sabiedrība neatzīst, ka bērni, kuri palikuši bez vecāku gādības, būtu jāadoptē jaunās ģimenēs. Lai uzzinātu maksimāli precīzu respondentu nostāju šajā jautājumā, darba autore veidoja atklāta tipa jautājumu, bet rezultātu populārākās atbildes vispārināja un apvienoja 5. tabulā.

6. tabula. *Vai katram bērnam vajadzīga sava ģimene*

Kā, Jūsaprāt, panākt, ka katram bērnam ir sava ģimene?			
Vai vispār tas ir vajadzīgs, Jūsaprāt?			
	Kopā	Sievietes	Vīrieši
Kataram bērnam ir vajadzīga sava ģimene;	32	28	4
Tas ir vajadzīgs, bet nav iespējams;	12	8	4
Tas ir vajadzīgs, bet nezinu kā to panākt;	5	5	0
Jāmainās valsts attieksmei;	29	23	6
Celt ģimenes vērtības;	13	9	4
Celt sabiedrībā kristīgās vērtības;	5	2	3
Nepieciešama sabiedrības izglītošana;	25	24	1
Masu mādiņu reklāmas...;	7	7	0
Piešķirt vairāk finansiālo atbalstu;	4	4	0
Nodokļu un citu veidu atvieglojumi;	4	2	2
Neesmu par to domājis;	1	1	0
Celt sabiedrības atbildības sajūtu.	6	4	2

Gandrīz puse – 47 respondenti apgalvo, ka bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, noteikti nepieciešama jauna ģimene, bet 12 no viņiem apgalvo, ka pilnībā to nav iespējams izdarīt, un 5 respondenti atzīst, ka nezina, kā to vispār varētu panākt. 29 respondenti apgalvo, ka ir jāmainās Latvijas Valsts attieksmei, likumdošanai un vadības stilam, lai tas būtu iespējams. Kā arī no valsts nepieciešama daudz lielāka atsaucība un rūpju izrādīšana par šiem bērniem un ģimeniskām vērtībām. 13 respondenti atzīmē, ka sabiedrībā ir nepieciešams celt ģimenes vērtības. 5 no respondentiem uzsver, ka sabiedrībai jāatgriežas pie kristīgām vērtībām, lai veidotos pareiza, uz Bībeles standartiem balstīta attieksme pret šīm lietām.

32 no respondentiem uzskata par svarīgu sabiedrības izglītošanu (7 respondenti to iezīmē, kā masu mādiņu attieksmi): dažādus izglītojošus raidījumus par adopciju; pozitīvus piemērus; slavenību stāstus par adopciju; seminārus; pasākumu un ikdienas notikumu

atzīmēšanu aprūpes iestāžu bērniem un sabiedrībai. Par svarīgu faktoru respondenti min arī finansiālo atbalstu no valsts puses. 4 no respondentiem uzsver, ka svarīgāk būtu nevis finansiāls pabalsts, bet nodokļu atvieglojumi un materiāls atbalsts: piemēram, ģimenēm, kuras audzina vairākus bērnus, piešķirt dzīvesvietu, automašīnu, un atbalstīt ar sociālajām garantijām. Piemēram, kad bērns adoptēts, piešķirt gada atvaļinājumu bērna iepazīšanai un adaptācijas periodam (līdzīgi kā vienam no vecākiem pēc bērniņa piedzimšanas ir bērna kopšanas atvaļinājums pusotru gadu). 1 respondente atzīst, ka nav par to domājusi, un vairāki (6) respondenti atzīst, ka sabiedrībai ir zema atbildības sajūta (cilvēki nevēlas uzņemt atbildību) – tas ir jāmaina jau no bērnības katram individuāli un visas sabiedrības līmenī.

Darba autore vēlas uzsvērt arī citus ļoti labus viedokļus, bet ne tik populārus respondentu atbildēs:

- Katram bērnam ir nepieciešama mīloša ģimene, citādi vēlāk bērni, kuriem nav bijusi iespēja augt ģimenēs, sabiedrību uztver kā ienaidnieku;
- Adoptētāji jāatbalsta ar nodokļu atlaidēm un citām privilēģijām;
- Veidot tikai daudzbērnu ģimeņu tipu dzīvokļus (5 – 8 bērni);
- Ģimenēm, kuras adoptējušas bērnus, veidot atbalstošus pasākumus, seminārus (aktuālu problēmu risināšanai), sniegt morālu atbalstu;
- Tiem vecākiem, kuri paši nespēj vai negrib rūpēties par saviem bērniem, likt maksāt par bērnu uzturēšanu aprūpes iestādē vai vismaz segt ēdināšanas izdevumus;
- Pašu adopcijas procesu padarīt īsāku un vienkāršāku, bet tai pašā laikā rūpēties, lai adoptētāji ir morāli gatavi adopcijai.

Viens respondents pauž viedokli, ka bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, jādzīvo bērnu namos, bet kāda respondente uzskata, ka „protams, katram bērnam ir nepieciešama sava ģimene. Tomēr, manuprāt, to nekad nevarēs panākt. Šaubos, vai adoptētāji var vispār bērnam aizstāt īstos vecākus.”

Apkopojot un analizējot šo jautājumu, darba autore secina, ka ieteikumus, kā panākt bērnu vieglāku iekļaušanos sabiedrības ģimenēs, ir – mazināt „plaisu” starp sabiedrību un atstumtajiem bērniem.

Astotajā aptaujas jautājumā darba autore lūdza respondentiem atzīmēt Latvijas šī brīža situācijā visprognozējamāko aprūpes iestāžu attīstību Latvijā. Iegūtos rezultātus darba autore apkopojusi un atspoguļo nākamajā tabulā. (*Skat. 6. tab.*)

7. tabula. *Prognozējamā bērnu namu nākotne*

Kādu nākotni bērnu namiem Latvijā Jūs prognozējat tuvākajā nākotnē?			
	Kopā	Sievietes	Vīrieši
Tos vajadzētu slēgt, atstājot tikai krīzes centrus kā pagaidu uzturēšanās iespēju bērniem, kamēr norit tiesiskie procesi;	4	2	2
Bērnu namiem jābūt kā pagaidu mājvietai pamestiem vai negribētiem bērniem;	57	48	9
Bērnu namiem jābūt kā patstāvīgai dzīvesvietai;	36	27	9
Cits variants.	3	1	2
	100	78	22

Darba autore secina: vairākums respondentu (57) prognozē, ka Latvijas bērnu namiem tuvākajā nākotnē jāklūst tikai par pagaidu mājvietu, kā starpposmam, līdz bērns nokļūst pie adoptētājiem. Savukārt salīdzinoši daudzi respondenti (36) uzskata, ka bērnu namiem vajadzētu palikt kā pagaidu mājvietai, komentāros gan netiek pamatots, kādēļ tik daudzi respondenti atzīmē, ka bērniem ir nepieciešams augt ģimenē, bet tai pašā laikā tik daudzi atzīmē, ka bērnu nami paliks kā pagaidu mājvieta. Darba autore secina, ka sabiedrība apzinās, ka ir liela „plaisa” starp to kā sabiedrība uzskata kā vajadzētu būt un kā prognozē iespējamo attīstību tuvākajā nākotnē.

Autore jautājumu – Kādai, Jūsaprāt, vajadzētu būt bērnu namu nākotnei Latvijā, izveidojusi kā atklāto jautājumu ar brīvo atbilžu vietu. Tas nodrošina, ka respondenti neietekmējas un izpauž tieši savu viedokli. Risks gan pastāv, ka brīvie jautājumi netiek atbildēti. Tā kā aptaujas ir anonīmas, autore ieguva daudz atbilžu uz šo jautājumu, kas prasa respondentu attieksmi. Neatbildēts šis jautājums bija tikai 8 respondentiem. Un apkopojot iegūtos rezultātus pēc atslēgas vārdu meklēšanas, respondenti tika iedalīti 4 grupās:

- Sievietes bez bērniem;
- Sievietes ar bērniem;
- Vīrieši bez bērniem;

- Vīrieši ar bērniem.

Apkopojot respondentu atbildes, autore secināja, ka šīs grupas var apvienot – sievietēs un vīriešos, jo respondentu atbildes daudz neatšķiras starp viena dzimuma respondentu grupām.

Analizējot iegūtās atbildes, autore secināja, ka tās var iedalīt 3 vadības jomās:

- Valsts darbības jomā;
- Sabiedrības darbības jomā;
- Bērnu nama darbības jomā.

Autore apkopojot respondentu sniegtās atbildes devītajā aptaujas jautājumā izveidojusi tabulu, apkopojot populārākās atbildes atbilstoši respondentu dzimumam, kurā salīdzinot sniegtās atbildes, autore secina, ka vīriešu kārtas respondenti vairāk domājuši par politiskiem risinājumiem un ieteikumiem, problēmām, bet sievietes par sociāliem un vairāk emocionāliem priekšlikumiem. Sievietes vairāk arī min nepieciešamību nodrošināt bērnu namu bērniem izglītību, turpretim vīrieši to nemin kā vienu no nozīmīgākajiem. Pamatā tikai sieviešu kārtas respondentes uzsver, ka bērniem nepieciešama mīlestība, kaut arī vīrieši atzina, ka labāki būtu ģimeniskie un pseidoģimeņu bērnu namu modeļi. Sievietes vairāk akcentējušas, ka bērnu namu vadības jomā jāmaina psiholoģiskā pieeja. Interesanti, ka gan sievietes, gan vīrieši atzīmē, ka nepieciešams balstīt bērnu namu politiku uz kristīgajām vērtībām. Un viennozīmīgi izglītēt sabiedrību par bērnu – bez vecāku gādības palikušu audzināšanu, attieksmi, atbalstu. Iesaitot masu medijus un dažādus informatīvos avotus. Bet šīs ir tikai biežāk minētās atbildes, savukārt 7. tabulā visi viedokļi aplūkojami vispārīgā veidā.

8. tabula. *Kādai jābūt bērnu namu nākotnei? (Sieviešu viedoklis)*

	Valsts vadība	Sabiedrība	Bērnu aprūpes iestāde
Sievietes	<ul style="list-style-type: none"> • Jāceļ labklājības līmenis; • Jāizglīto sabiedrība; • Bērnu namiem jābūt pagaidu mājvietai; • Valstij jānodrošina lielāks finansiālais un morālais atbalsts sociālās aprūpes iestādēm; • Sadalīt bērnu namus patstāvīgos un pagaidu bērnu namos, kur pagaidu bērnu nami būtu „ģimenes bērnu nami”; • Veidot ģimenes tipa bērnu namus; • Izveidot likumu, ka vecāki atmaksā vai atstrādā savu bērnu uzturēšanu bērnu namos; • Bērņus, kuriem ir vecāki nelikt bērnu namos; • Atvieglot adoptācijas procesu; • Īstenot programmu „Katram bērnam sava ģimene”; • Palielināt bērnu pabalstus; • Veidot vairāk SOS ciematu; • Atbalstīt bērnu nama bērnus arī pēc 18 gadu sasniegšanas un nodrošinot augstāko izglītību, dzīves vietu; • Vairāk organizēt un izmantot ES resursus un citas starptautiskās institūcijas; • Atbalstīt nelielos un privātos bērnu namus. 	<ul style="list-style-type: none"> • Atbalstīt bērnu namus; • Adaptēt bērnu namus sabiedrībā un iesaistīt sabiedriskajās aktivitātēs; • Izskaut to, ka bērni tiek iedalīti „negribētajos”, „pamestajos” un bezpalīdzīgajos; • Organizēt uzņēmumu sadarbību ar bērnu namiem, nodrošinot izglītību, apmācību un darbavietu; • Mīlēt bērnus, nevis žēlot; • Rūpēties, lai ģimenēs iegulda, ne tikai patērē; • Mācīt sabiedrībai kas vispār ir ģimene un tās vērtības; • Palīdzēt cits citam katru dienu, ne tikai svētkos; • Dot bērņiem mīlestību un piederību sabiedrībai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uzlabot dzīves kvalitāti; • Iesaistīties sabiedriskajās aktivitātēs, ne tikai žēloties; • Popularizēt pozitīvo pieredzi; • Rūpīga darbinieku atlase; • Attieksmes maiņa pašiem bērņiem (ka nav visas sabiedrības izstumtie); • Izskaut sociālās bezpalīdzības audzināšanu; • Mainīt darbības metodes uz ģimenisku bērnu namu, kur darbinieki ir mammas/tēti, nevis klientu apkalpotāji; • Vairāk piesaistīt uzņēmumu atbalstu; • Orientēt bērnus uz kristīgajām vērtībām.

9. tabula. *Kādai jābūt bērnu namu nākotnei?* (Vīriešu viedoklis)

	Valsts vadība	Sabiedrība	Bērnu nams
Vīrieši	<ul style="list-style-type: none"> • Jāizglīto sabiedrība; • Bērnu namiem jābūt pagaidu mājvietai; • Valsts finansiālās problēmas nedrīkstētu ietekmēt bērnu namu kvalitāti un kvantitāti; • Nodokļu atvieglojumus tiem, kas adoptē bērnus; • Atvieglot adoptāciju; • Veidot ģimenes tipa bērnu namus; • Atbalstīt bērnu nama bērnus arī pēc 18 gadu sasniegšanas, nodrošinot augstāko izglītību, dzīves vietu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Atbalstīt bērnu namus; • Iesaistīt bērnu namus sabiedrībā, sabiedriskajās aktivitātēs; • Izskaust iedalīšanu „negribētajos”, „pamestajos” un bezpalīdzīgajos; • Uzturēt kristīgo morāli; • Rūpēties, lai nevajag bērnu namus vispār; • Informēt, izglītot sabiedrību par adoptāciju un citām iespējām. 	<ul style="list-style-type: none"> • Padarīt tuvākus sabiedrībai bērnu namus; • Veidot pseidoģimeņu modeli; • Mācīties no bērnu nama Imanta; • Mainīt darbības metodes uz ģimenisku bērnu namu, kur darbinieki ir mammas/tēti, nevis klientu apkalpotāji; • Vairāk privātos bērnu namus veidot, jo tie ir kvalitatīvāki; • Orientēt bērnus uz kristīgajām vērtībām; • Bērnu namos jāstrādā īstiem skolotājiem; • Bērnu namam jābūt vietai, kur saņemt mīlestību, līdz nonāk mīlošā ģimenē; • Bērnu namam jābūt pagaidu mājvietai; • Ļaut darbiniekiem vairāk izpaust mīlestību.

Salīdzinot abu respondentu grupu atbildes, autore secina, ka vienoti uzskati par to kādai vajadzētu būt bērnu namu nākotnei Latvijā ir:

- Bērnu namam jābūt pagaidu mājvietai;
- Jānodrošina valsts un sabiedrības finansiālais un morālais atbalsts;
- Jānodod un jāpopularizē pozitīvā adoptācijas pieredze;
- Jāatvieglo adoptācijas process;
- Ar likumu jānodrošina dzīvo vecāku līdzfinansējums bērnu uzturēšanai bērnu namos, ja paši nevar vai negrib uzturēt savu/us bērnu/us;
- Jāpalielina atalgojums bērnu namu darbiniekiem;
- Jāpiesaista sponsori, sociālās institūcijas un starptautiskās organizācijas;
- Bērni jāmīl, nevis jāžēlo;
- Jāizskauž sociālais bezpalīdzīgums;
- Jāatgriežas pie kristīgām vērtībām un jābalstās uz kristīgo morāli;
- Jāmaina aprūpes sistēmas modelis, ka personāls ir ģimene, nevis tikai aprūpētāji;
- Pašiem apzināt un izprast kas ir ģimenes vērtības;
- Vairāk sniegt līdzietību un atbalstu ikdienā un novērst bērnu namu nepieciešamību.

Aptaujas nobeigumā autore ievietoja vietu komentāriem, lai uzzinātu respondentu viedokļus un attieksmi par bērnu namiem, ar tiem saistītajām problēmām, adoptāciju un attieksmi pret to, iespējamajām problēmām un esošo pieredzi, kā arī iespējamajiem cēloņiem un risinājumiem. Šis jautājums ir vairāk informatīvs kādos virzienos turpmāk vajadzētu pētīt autores aplūkotās problēmas, nevis kvantitatīvu datu iegūšanai.

Apkopojot iegūtās atbildes, autore tās iedalīja atbilstoši atbildību nesošajām jomām kā iepriekšējā jautājumā, izdalot valsts vadības jomu, sabiedrības atbildības jomu un bērnu nama atbildības jomu.

Apkopojot atbildes, autore secina, ka valsts līmeņa risinājumus vairāk norādījuši vīrieši. Būtiskākie no tiem:

- Atļaut un legalizēt abortus;
- Sterilizēt sievietes, kuras nerūpējas par saviem bērniem;
- Mainīt valsts politiku izglītībā un bērnu namos, jo bērni ir mūsu nākotne, tāpēc svarīgi kādas vērtības tajos ieliekam;
- Finansiāla motivācija nedrīkst būt pamatstimuls bērnu namu attīstībai;
- Nepieciešams nodrošināt valsts atbalstu bērniem arī pēc 18 gadiem.

Kāda sieviete savukārt min, ka, protams, ka valstij jācenšas uzlabot situācija bērnu namos, bet viņai prieks, ka jau tik daudz tiek darīts, lai rūpētos par bērniem Latvijā, atšķirībā no 3šas pasaules valstīm.

Sabiedrības atbildībā sievietes izteikušas šādus priekšlikumus:

- Nepieciešams nodrošināt atsevišķu personu reproducēšanu, kuru bērni nonāk bērnu namos;
- Vairāk informēt par adoptāciju un audžu ģimeņu iespējām masu medijos, nododot arī pozitīvo pieredzi;
- Mazināt ētisko pagrimumu, kā sekas ir bērnu nami;
- Bērns ir Dieva dāvana, katram tas jāzina;
- Jāveido pozitīva attieksme pret visu dzīvi kopumā;
- No filozofijas viedokļa interesanti aplūkot „Patērētājsabiedrību” un bērnus.

Savukārt vīrieši atbildējuši, ka sabiedrības atbildībā būtu:

- Nepieciešams darbs ar sabiedrību;
- Masu mediju izmantošana, aktualizējot šādus „tabu” jautājumus;
- Pozitīvi novērtēt tos, kas adoptē bērnus;
- Popularizēt adoptācijas pieredzi;

- Beigt propogandēt egoismu un novērtēt ģimeni kā vērtību, nevis dzīvot materiālistisko vērtību pasaulē tikai;
- Bērnu nami ir sabiedrības problēmu sekas, par ko atbildīgs ir IKVIENS.

Viedokļus, kas attiecas uz bērnu namu atbildības jomu vairāk izteikušas sievietes. Šie ieteikumi vairāk liecina par emocionālu pieeju un norāda arī uz esošo pieredzi. Lūk, izteiktie ierosinājumi:

- Bērnu namos pieņemt darbā tikai tos, kuriem tas ir aicinājums, nevis darbs;
- Izskaust cietsirdību un pārlietu lielo disciplināro pieeju, īpaši vadībā, piemēram, neļaujot palikt bez vakariņām, ja bērns nokavējis,
- Mācīt bērniem atbildību un darbu, nevis bezpalīdzību;
- Izskaust vadības patvaļu.

Analizējot šos viedokļus, autore secina, ka sievietes vairāk risinājumus saskata sabiedrībā, bet vīrieši vairāk politikā. Kopīgi uzskati respondentu grupām ir, ka problēmas būtu vieglāk risināt un mazināt, ja tiktu ievērota kristīgā morāle un vairāk tiktu izglītota sabiedrība. Sievietes vairāk atbildējušas, ka nepieciešams atvieglot dokumentāciju un jāmaina sabiedrībā valdošās vērtības, bet vīrieši bijuši praktiskāki un risinājumus, cēloņus saskata politikas veidotājos un pašu atbildīgo institūciju darbībā.

Pētījuma secinājumi

Darba autore par šī pētījuma mērķi bija izvirzījusi noskaidrot sabiedrības viedokli pret bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības un adopciju. Kā arī par svarīgu uzskatīja noskaidrot izlases attieksmi pret adopciju un iemeslus kāpēc visi bērni netiek adoptēti. Jāatzīst, ka mērķi izdevies īstenot un noskaidrot, ka 10 sievietes, no 100 respondentiem audzina pieņemtus bērnus, 23 no respondentiem neaudzina, bet gribētu un tikai daži (4) respondenti ir kategoriski pret adopciju. Darba autore secina, ka 58 respondenti no aptaujātajiem atzīst, ka neplāno paši pieņemt bērnu, kurš palicis bez vecāku gādības, bet atbalsta tos, kuri to dara. Mazākā puse (48) atzīst, ka būtu gatavi adoptēt radnieku vai draugu bērnus, ja būtu tāda nepieciešamība. To atzīst arī puse (5) no tām sievietēm, kuras jau rūpējas par pieņemtiem bērniem. 10 no visām sievietēm atzīst, ka viņu attieksme ir ļoti pozitīva un viņas labprāt tuvākajā nākotnē vēlas adoptēt bērnu/us, turpretim, aptaujātie vīrieši atzīst, ka nav gatavi tuvākajā laikā adoptēt

bērnu. Par iemesliem tiek minēti dažādi varianti: galvenokārt pēc respondentu viedokļa tas tiek uzskatīts par pārāk grūtu pienākumu un sabiedrībai ir tendence saglabāt noteiktu distanci un neiejaukties līdz situācija nav kļuvusi pārāk personiska – tādējādi iesaistot pašus tuvākos cilvēkus, secina darba autore.

Secinājumi

Apkopojot un analizējot pieejamo informāciju autore secina, ka pamatā jābalstās uz dažādiem reglamentējošiem dokumentiem, lai izprastu, kas ir bērnu aprūpes iestādes, kā, piemēram, bērnu nams, bāreņu nams, sociālās aprūpes iestādes u.tml. Kā arī kādā kārtībā un kādi bērni nonāk šo iestāžu aizgādībā.

Pēc teorētisko avotu un pētījuma izpētes darba autore piekrīt Zīvertes L. secinājumiem, ka paša iniciatīva – cilvēka aktivitātes, kas veicina pozitīvas izmaiņas (piemēram, mācību uzsākšana, darba meklējumi un citi pasākumi), ir viens no nozīmīgākajiem faktoriem dažāda veida problēmu risināšanā. (47) Tas ir ļoti būtiski, jo kā atzīst darba autore pēc pētījuma analīzes sabiedrībā ir tendence saglabāt noteiktu distanci un neiejaukties līdz situācija nav kļuvusi pārāk personiska – tādējādi iesaistot pašus tuvākos cilvēkus.

Darba autore piekrīt apgalvojumam, kuru izteicis Lāss I. „Tikko sabiedrība izdzird tās morālei nepieņemamus gadījumus, tā uzreiz grib ātrus un steidzamus rezultātus, bet šīs ātrās darbības tieši vēl vairāk ģimeni izsit no sliedēm.” Ģimenei, kurā radušās problēmas bērna audzināšanā un aprūpē bāriņtiesa iesakot vēršties pie psihologa vai sociālā darbinieka. Bet vecākus izglītot audzināšanas jomā ir ļoti grūti pārliecināties praksē Krasnogolovs A. (8)

Darba izstrādes gaitā izpētot un analizējot iegūto informāciju, darba autore secina, ka pēc respondentu atzinuma, sabiedrība nav gatava uzņemties atbildību par bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības vai arī izvēlas šos bērnus īpaši neievērot, vai arī nav par to domājuši. Primārais galu galā izrādās ir katra cilvēka paša intereses. Protams, autore secina, ka tā nav laba tendence un sabiedrība nevar nelikties ne zinīs par tiem bērniem, kuriem nav iespēja augt ģimenēs. Pēc pētījuma aptaujā iegūtajiem datiem un darba autores secinājumiem, bērnu namam (bērnu aprūpes iestādei) jābūt tikai pagaidu mājvietai līdz bērns nokļūst savā jaunajā ģimenē, kurā viņš kļūst par tik pat pilntiesīgu bērnu kā bioloģisks bērns - tātad tiek adoptēts. Rezumējot autore secina, ka adopcijai, aizbildniecībai un bērna uzturēšanās laikam bērnu aprūpes iestādē ir jābūt tikai neilgam pārejas posmam uz jauno ģimeni.

Adopcija ir tiesisks institūts, kas ir jānošķir no aizbildniecības, aizgādības un faktiskajām bērnu un bioloģisko vecāku attiecībām. Ir jāņem vērā, ka ar adopcijas aktu principā tiek izbeigtas tiesiskās attiecības starp bērnu un viņa bioloģiskajiem vecākiem, turpretī aizgādība un aizbildnība tās neizbeidz.

Darba autore secina, ka ir vairāki politiski iemesli, kādēļ Latvijā visi bērni, kuriem tas nepieciešams nav adoptēti. Par bērnu aizsardzības politikas veidošanu atbild valsts ierēdņi. Viņu spriedumi, spējas un efektivitāte pamanīt un risināt problēmas atstāj vislielāko ietekmi uz valstī notiekošo, tai skaitā bērnu aprūpes iestāžu nākotni un tendencēm.

Autore atzīst, ka lielā mērā nepietiekamai bērnu tiesību aizsardzībai ir vāja juridiskā sistēma, kas cieš no finansu trūkuma. Līdz ar to valda liela juridiskā nesakārtotība, kas kavē bērnu adoptāciju un paldzina viņu uzturēšanos aprūpes iestādēs, kaut arī ir atrastas audžu ģimenes. Tai pašā laikā darba autore uzskata par svarīgu paust, ka finansiāla motivācija nekādā gadījumā nedrīkst būt pamatstimuls bērnu adopcijai.

Secinājumos autore vēlas izmantot arī A. Baštika teikto, ka starpinstitucionālo speciālistu sadarbībai ir būtiski liela nozīme bērna laicīgai pasargāšanai no riska palikt bez ģimenes, bet šobrīd šo institūciju sadarbība tiek atzīmēta kā trūkums visā šajā procesā. (8) Darba autore secina, ka aprūpes iestāžu darbiniekiem ne vienmēr ir pozitīva slava un pētījuma respondenti min iesaistīto institūciju darbiniekus, kā maz motivētus un neatsaucīgus. Autore secina, ka iemesls, kurš kavē adopcijas veiksmīgāku procesu lielā mērā varētu būt attiecīgo institūciju neieinteresētības.

Balstoties uz šiem secinājumiem darba autore nākamajā nodaļā piedāvā ieteikumus bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestāžu veiksmīgai attīstībai Latvijā, kā arī vēl nobeigumā vēlas uzsvērt, ka problēmas pastāv vienmēr – vai nu institūcijām trūkst darbinieku, vai institūcijām ir pietiekami darbinieku, bet tiem trūkst zināšanu un prasmju. Bet svarīgi vai problēmas tiek laicīgi saskatītas un atbilstoši risinātas.

Ieteikumi

Darba autore pēc teorētisko avotu un pētījuma apkopošanas un izpētes izdarīja secinājumus, kurus vispārināja septiņos galvenajos punktos. Un pēc secinājumiem piedāvā iespējas bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestāžu attīstībai Latvijā – tādējādi atbildot uz pētījuma jautājumu. 9. tabulā autore piedāvā, viņasprāt, labākos ieteikumus bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestāžu attīstības uzlabošanai Latvijā. Ieteikumos izmantoti arī respondentu izteiktie viedokļi kā risināt atsevišķas problēmas.

10. tabula. *Ieteikumi aprūpes iestāžu attīstībai.*

Secinājumi	Ieteikumi
Vāja juridiskā sistēma	<ul style="list-style-type: none"> • Bērnu ārpusģimeņu aprūpes iestādes vedot tikai kā pagaidu mājvietas līdz brīdim, kad bērns tiek adoptēts, nodrošinot maksimāli ātru adoptāciju; • Aprūpes iestādes veidot kā daudz bērnu ģimeņu tipu dzīvokļus (5 – 8 bērni); • Valsts līmenī noteikt ierobežojumus adoptācijai uz ārzemēm un kultivēt ideju: bērni ir mūsu nākotne; • Beigt propogandēt egoismu un novērtēt ģimeni kā vērtību, nevis dzīvot tikai materiālistisko vērtību pasaulē; • Mainīt likumu, kas adopcijas procesu padarītu īsāku un vienkāršāku, bet nodrošinot lai adoptētāji ir morāli gatavi adopcijai, pirms adoptācijas izejot piemērotības pārbaudi; • Pārskatīt sociālo darbinieku pienākumus un pārveidot tā, lai viņu konsultācijas būtu brīvi pieejamas adoptētājiem; • Ar likumu jānodrošina dzīvo vecāku līdzfinansējums bērnu uzturēšanai bērnu namos;

<p style="text-align: center;">Iesaistīto institūciju darbinieki ir maz motivēti un neatsaucīgi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izskaut cietsirdību un pārlietu lielo disciplināro pieeju, īpaši vadībā (piemēram, neļaujot palikt bez vakariņām, ja bērns nokavējis), lai to panāktu iesaistīt tajā masu mēdijus; • Aprūpes iestāžu darbiniekus atlasīt pēc stingrākiem noteikumiem; Kā atlases kritēriju izvirzīt pretendenta motivācijas noskaidrošanu; • Mainīt iestāžu motivēšanas politiku; • Organizēt seminārus – praktikumus darbiniekiem par iespējamām problēmām un aktuāliem jautājumiem, motivējot meklēt jaunus, radošus risinājumus; • Bērnu namos pieņemt darbā tikai tos, kuriem tas ir aicinājums, nevis darbs. Veicināt lielāku konkurenci bērnu aprūpes iestāžu politikā. Nodrošināt pienācīgu atalgojumu, lai strādāt aprūpes iestādē varētu atļauties cilvēki, kam tas ir <i>sirds darbs</i>.
<p style="text-align: center;">Nepieciešams mazināt „plaisu” starp sabiedrību un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, lai panāktu bērnu veiksmīgāku iekļaušanos sabiedrībā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Esošajos masu mēdijos (raidījumos, žurnālos, radio stacijās, internetā...) sniegt informāciju par adopcijas procesa vienkāršību un pozitīvajiem piemēriem; • Veidot tematiskus pasākumus, kuri vieno vienu un otru pusi (talkas, koncerti, labdarības akcijas pansionātos u.t.t.) kā rezultātā sabiedrībai būtu iespēja vairāk iepazīties un komunicēt ar šiem bērniem;

<p style="text-align: center;">Sabiedrībai ir pārāk zema atbildības sajūta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jāatgriežas pie kristīgām vērtībām un jābalstās uz kristīgo morāli – apzināt un izprast kas ir ģimenes vērtības; • Vairāk sniegt līdzietību un atbalstu ikdienā – veidot labdarības kampaņas un citus pasākumus, veikt vienkāršus ikdienas darbiņus: gan sabiedrība aprūpes iestāžu bērniem, gan šie bērni sabiedrībai; • Kultivēt sabiedrībā ideju, ka bērnu nami nav nepieciešamība, jo šie bērni ir mūsu atbildība. Bērnu nami ir sabiedrības problēmu sekas, par ko atbildīgs ir IKVIENS. • Mācīt bērniem atbildību un darbu, nevis bezpalīdzību. Būt atvērtiem brīvprātīgajiem (darbiniekiem) un viņu idejām.
<p style="text-align: center;">Adopcijas process ir pārāk laikietilpīgs</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jāatvieglo un jāuzlabo adoptācijas dokumentācija;

<p style="text-align: center;">Adopcijas jautājumos trūkst atbalsts</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jānodrošina valsts un sabiedrības finansiālais un morālais atbalsts. Jāpiesaista sponsori, sociālās institūcijas un starptautiskās organizācijas; • Atbalstīt adoptētājus ne tikai finansiāli, bet morāli un materiāli (ar nodokļu atlaidēm, īpašumu, dzīvesvietu, automašīnu un citām privilēģijām – atkarībā no ģimenes bērnu skaita un materiālā nodrošinājuma); • Ģimenēm, kuras adoptējušas bērnus veidot atbalstošus pasākumus, seminārus (aktuālu problēmu risināšanai), sniegt morālu atbalstu; • Jāmaina aprūpes sistēmas modelis, ka personāls ir ģimene (kā tradicionālā modelī: <i>mamma un tētis</i>), nevis tikai sociālie aprūpētāji;
<p style="text-align: center;">Pieaugušo neinformētība par bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, un adopcijas procesu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Paust un popularizēt pozitīvu attieksmi un novērtējumu par adopciju masu mēdijos; • Popularizēt adoptācijas pieredzi un viedokli, ka bērni jāmīl, nevis jāžēlo; • Jāizskauž sociālais bezpalīdzīgums.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Adopcija 2010. gadā. Datu pārskats. Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas globālā tīmekļa vietne. [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams:
http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adopcija_2010_v2.pdf
2. Adopcija no ārzemēm. (2009.) Bernunami.lv , [atsauce 05. 05. 2011.] Pieejams:
http://www.bernunami.lv/index.php?option=com_fireboard&Itemid=54&func=view&catid=7&id=25&lang=lv
3. Adoptējamo bērnu vecums. Datu pārskats. Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas globālā tīmekļa vietne. [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams:
http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adop_11_2011_lv.pdf
4. Adoption UK years of outstanding adoption support. [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams:
www.adoptinuk.org
5. Aizbildnībā esoša bērna adopcija PAR ADOPCIJU NO AIZBILDNĪBAS, Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, [atsauce 02.04.2011.] Pieejams:
http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/aizbildniba/?doc=1905&page=
6. Aktuāls jautājums. Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas globālā tīmekļa vietne [atsauce 23. 11. 2011.] Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/70>
7. Andersone R. Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās. Rīga: RaKa, 2004, 84 lpp.
8. **Arāja, D.**, Robainais bērnu drošības tīkls, [13.05.2008.] [atsauce 09.09.2011.], PROVIDUS, sabiedriskās politikas portāls, Pieejams:
<http://www.providus.lv/public/27308.html>
9. **Ādlers A.**, Individuālpsiholoģija skolā: Lekcijas skolotājiem un audzinātājiem. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 176 lpp.
10. Ārpusģimenes aprūpe, Garkalnes novada globālā tīmekļa vietne [atsauce 15.09.2011.], Pieejams: <http://www.garkalne.lv/pakalpojumi/bt/#aprupe1>
11. Bāriņtiesu likums. „Latvijas Vēstneša” tiesību aktu vortāls www.likumi.lv [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=139369>

12. Bērnu tiesību aizsardzības likums. „Latvijas Vēstneša” tiesību aktu vortāls www.likumi.lv [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=49096>
13. Bērnumi.lv globālā tīmekļa vietne. [atsauce 10. 10. 2011.] Pieejams: http://www.bernumi.lv/index.php?option=com_fireboard&Itemid=54&func=view&catid=7&id=25&lang=lv
14. Blacks Law Dictionary. St. Paul Minn, 1979. 45 p.
15. **Bromley P. M. Lowe N. V.**, Family Law. London, 1987. 380. p.
16. **Ceplis D., Liepiņa L., Prišpetjeva J., Rupā T., Sūniņa V., Vilks A.**, Bērns un kriminalitāte. Rīga: Izdevniecība Raka, 2001. 364. lpp.
17. Civillikums. PIRMĀ DAĻA. Ģimenes tiesības. „Latvijas Vēstneša” tiesību aktu vortāls www.likumi.lv [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90223&from=off>
18. **Down S. W., Costin L. B., McFaden E. J.**, Child Welfare and Family Services N. Y. 1996. – 432 p.
19. E. S. Departament of Education. [atsauce 23. 10. 2011.] Pieejams: www.education.gov
20. Eurydice. Pamatkompetences. Jauns jēdziens vispārējā obligātajā izglītībā Brussels: Eurydice, 2002 - [atsauce 24.11.2010.]. Pieejams: http://www.eurydice.org/ressources/eurydice/pdf/0_integral/032LV.pdf
21. **Geske, A., Grinfelds, A.**, Izglītības pētniecība. LU akadēmiskais apgāds, Rīga: 2006. 261. Lpp.
22. **Goša, Z.**, Bērni sociālās aprūpes iestādēs. No Dzīves jautājumi VIII. Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola „Attīstība”, 2003. 163 – 174. lpp.
23. **Goša Z.**, Bērnu veselība, saslimstība un mirstība. Dzīves jautājumi. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse. Zinātniski metodiskais rakstu krājums VI. Rīga, 2001.
24. Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs. Rīga: Apgāds „Norden”, 1998. 175. lpp.

25. **Kalniņš V.**, Romiešu civiltiesību pamati: Mācību līdzeklis P. Stučkas LVU Juridiskā fakultāte. Rīga: Zvaigzne, 1977. 228. lpp.
26. **Kempbels R.**, Kā mīlēt pusaudzi. Rīga: Amnis, 2004, 113 lpp.
27. Kočāne S. Daloties pieredzē. [Latvija]: Mentor fonds, [2002], 95 lpp.
28. Labklājības ministrijas padotībā esošās valsts pārvaldes iestādes un uzņēmēj sabiedrība, kurā ministrija ir valsts kapitāla daļu turētāja, 17.09.2010., Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas globālā tīmekļa vietne, [atsauce 20.04.2011.] Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/72>
29. **Lansbergs, G.**, Konversācijas vārdnīca. Rīgas Latviešu biedrības zinību komiteja, Jelgava. 1906. g. 14. lpp.
30. Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas globālā tīmekļa vietne, [25.10.2011.] [atsauce 29.10.2011.] Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/55>
31. Latvijas statistika, Iedzīvotāju starpvalstu migrācija, [atsauce 21.05.2011.] Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/iedzivotaju-starpvalstu-migracija>
32. Lieģeniece D. Ievads andragoģijā jeb mācīšanās „būt” pieaugušā vecumā. Rīga: RaKa, 2002, 183 lpp.
33. **Ločmele, K.**, Saglabāsies funkcijas, bet ievērojami saruks bāriņtiesu skaits, [27.08.2009.] Latvijas Vēstneša portāls, par likumu un Valsti. Skaidrojumi. Likumi praksē. Viedokļi. [atsauce 02.04.2011.] Pieejams: <http://www.lv.lv/?menu=doc&id=196554>
34. LR CSP. Bērni Latvijā. – Rīga: 2002.
35. LR Labklājības ministrija. Sociālais ziņojums 2000. - Rīga, 2000.
36. **Manankova R. P.**, Ģimenes piederības tiesiskās problēmas. Tomskā: 1985.139 lpp. (kr.val.)
37. Mācīšanās ir zelts: Ziņojums, ko Starptautiskā komisija par izglītību 21. gadsimtā sniegusi UNESCO. Komisijas locekļi: Ž.Delors u.c. Rīga: UNESCO Latvijas Nacionālā komisija, 2001, 255 lpp.

38. Mārtinsone K. Adekvāts pašvērtējums - optimālas pašizjūtas un savas identitātes apzināšanās garants. No: Personības pašizjūta un identitāte. Rīga: LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūts; Mācību apgāds NT, 1998, 27.-39. lpp.
39. Ministru kabineta noteikumi Nr.111 „Adopcijas kārtība.” „Latvijas Vēstneša” tiesību aktu vortāls www.likumi.lv [atsauce 01. 10. 2011.] Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=72987>
40. Praktiskais latvietis. Likumu grāmata. A/s „Lauku avīze”, 2009. 72. Lpp. 26.lpp.
41. **Šilņeva L.**, Praktisko nodarbību grāmata II, lekciju kursi, Sociālā darba teorija un prakse un sociālā darba un sociālās pedagoģijas salīdzinājums, Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola „Attīstība”, 1998., 162. lpp.
42. Šteinberga A., Špona A. Vardarbība un garīgā veselība. No: Garīgās veselības veicināšanas aspekti. Sast. M. Vidnere. Rīga: LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūts, Mācību apgāds NT, 1998, 94.-99. lpp.
43. **Šteinerte Z.**, Sociālais darbinieks bērnu adopcijas procesā, Mācību metodiskais palīgglīdzeklis, Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola „Attīstība”, 2001. 107. Lpp.
44. **Vēbers J.**, Latvijas Republikas Civillikuma komentāri, Ģimenes tiesības, Rīga: Mans īpašums, preses firma, 2000. 176. lpp.
45. Vēsture, Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas globālā tīmekļa vietne, [atsauce 05. 05.2011.] Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/73>
46. **Zandersone I., Rogozina V.**, Bērnu bāreņu sociālā aizsardzība internātskolā un viņu sociālā adaptācija pēc internātskolas beigšanas. Dzīves jautājumi. Sociālās problēmas un to risinājumu ceļi I. Rīga, 1995.
47. [17. Zīverte L. Atstumto personu viedokļu analīze. No: Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. Zinātnisko rakstu krājums. Atb. red. F. Rajavska. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006, 40.-67. lpp.]
48. **Андреева А.Гудкина Н.** и др. Формирование личности старшеклассника. Москва. 1989. педагогика 168с

49. **Джордан Д.**, Как оберести свое истинное Я Санкт- Петербург. Единение. 1992.

24с